هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی
لێکۆڵینەوەی
(دیوانی سالم) دا

محەممەدعەلی قەرەداغی
ئەندامی کارای ئەکادیمیای کوردی

کوردستان ـ هەولێر
٢٠٠٩

- ناوی کتێب : هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم) دا
- ئامادەکردنی : محەممەدعەلی قەرەداغی
- سەرپەرشتی هونەری و بەرگ : محەمەد زادە.
- تیپچنین: عەبدولحەمید عەزیز ڕەسوڵ ـ زاهیر عومەر وەلی .
- هەڵەچنی : شێرزاد فەقێ ئیسماعیل.
- بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، ژمارە (٥٥).
- تیراژ: ٥٠٠ دانە .
- لە کتێبخانەی گشتی هەولێر، ژمارەی سپاردنی (٤٥٠)ی ساڵی (٢٠٠٩) ی دراوەتێ.

پێشەکی

ئەستوونەکانی کۆشك و ساختمانی شیعری کلاسیکیی کوردی تا ئێستە وەك پێویست کاریان بۆ نەکراوە و، ئەوەی ئەشێ و ئەبێ بۆیان بکرێ ئەنجام نەدراوە. هەرچەند بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیس دەستپێشخەرییان بۆ نالی و مەحوی کردووە و چاوەڕوانی زیاتریشیان لێ دەکرێت و، مامۆستا حەمە بۆریش ڕەنجێکی فەرهادانەی بۆ مصطفا بەگی کوردی داوەو، نزیکە چاوی خوێنەرانی کورد و شەیدایانی ئەدەبی کلاسیکی و کەلتووری دێرینی پێ روون ببێتەوەو، کەلێنێکی گەورەیش لە کتێبخانەی کوردیدا پڕ بکاتەوە[١].

(**دیوانی سالم**) یەکێکە لەو دیوانە پڕ بایەخانەی لە کتێبخانەی کوردیدا جێگەی چۆڵەو، کەلێنێکی پڕنەکراوەی بۆ دانراوە. دەمێکیشە هەر لە سەردەمی ژیانی خوالێخۆشبوو مامۆستای نەمر مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسەوە خوێنەرانی کورد چاویان بڕیوەتە دەست و قەڵەمی بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیس بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەلێنە، بەڵام ئەم چاوەڕوانییە زۆری خایاندو، هیوادارین زۆر لەمە زیاتر ئەو چاوەڕوانییە درێژە نەکێشێت.

منیش بەش بەحاڵی خۆم کە ـ بە پێی توانای خۆم ـ جارجار خۆم ئەخەمە ئەم مەیدانەو، چۆن بۆم بلوێت خزمەت دەکەم، لە سەرەتاوە بڕیاری ئەوەم داوە بە شوێن بەرهەمی شاعیرانی نەناسراو و خزمەتنەکراو و، بەرهەمی بێناز و نزیکە بەلادا بگەڕێم و، تا ئەو جۆرە بەرهەمانە هەبن کەمتر خۆم لە قەرەی بەرهەمی شاعیرانی ناودار و ناسراو بدەم[٢].

هەرچەندە هەندێ جار ئەم ڕچەم بەزاندووە و خۆم لەسەر ڕێگەی خزمەتی گەورە شاعیراندا دیوەتەوە. ئەوەیش هۆی تایبەتیی خۆی هەبووە.

لە زووەوە ئاگاداری هەوڵ و کۆششی بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیسم بۆ لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)و، گەلێ جار گلەییم لە کاکە حەمە کردووەو، هەندێ جار هانم داوەو، هەندێ جاریش دەستی کۆمەکیی و یارمەتیم لە ڕێگەی دۆزینەوەو و پێشکەشکردنی بەرهەمی سالمەوە بۆ درێژ کردووەو، بەڵێنی کۆمەکیی زیاتریشم داوە و سووریشم لەسەر ئەو بەڵێنەم.

---

[١] بەری ڕەنجەکەی مامۆستا حەمە بۆر لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی دیوانی کوردییە کە ماوەیەکە لە دەزگای ئاراس لە ژێر چاپدایە.

[٢] هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوونمەوە لە کۆکردنەوەی کەلەپووری کوردیدا ئەمە ڕێبازم بووە، بڕوانە: کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی بەرگی یەکەم چاپخانەی (الحوادث) بەغداد، ١٩٨٠ چاپی یەکەم ل: ٧.

به هیوای ئەوەی ئەم هەنگاوەم ـ لێرەدا ـ هاندەرێك بێت بۆ كاكە حەمە تا گەرمتر و چالاكانەتر كار بۆ دیوانی سالم بكات و، منیش دەستەبارەی خۆم بخەمە سەر خەرمانی دیوانی سالم، موژدەی ئەوە بە كاكە حەمە و خوێنەرانی ئازیز دەدەم كە گەنجینەیەكی نایابی شیعری سالم دەستكەوتووە، شیاوی ئەوەیە پەلە لە ناساندنیدا بە مێژووی ئەدەبی كوردی و دەستخەتخانەی كوردی بكرێت.

لەم ماوەدا برای بەنرخم كاك مەلا عوسمانی موفەتیش لە بەڕێوەبەرایەتی ئەوقافی سلێمانی هەواڵی ئەوەی پێدام (دەستخەتێكی دیوانی سالم)ی چنگ خستووە. بەڵێ زۆری نەخایاند دەستخەتەكەی بۆ هێنام. وەك پیشەی هەمیشەیشی بەرانبەر بە من، ماوەی ئەوەی دام سوودی لێ وەربگرم.

كە سەرنجی دەستخەتەكەم دا ـ وەك لەمەولا باسی دەكەم ـ بینیم گەنجینەیەكی كەموێنەی دەستخەتخانەی كوردییەو، دیوانێكی نایابی بەشی زۆری شیعرەكانی سالمە و جگە لە شیعرە كوردییەكانی بەشێك شیعری فارسیشی تێدایە.

بۆیە ئەمەم بە هەل زانی كە ئەم دەستخەتەیش بە دەستخەتخانەی كوردی بناسێنم و، لە پەنای ئەمیشدا باسی چەند سەرچاوەیەكی دیكەی دیوانی سالم بكەم و، ئەم دیوانەش لە تەك دیوانە چاپەكەدا سووكە بەراوردێك بكەم و، ئەو پارچە شیعرانەی كە لەم دەستخەتەدان و تا ئێستە بلاو نەكراونەتەوە، بۆ یەكەم جار بلاویان بكەمەوە، بۆ ئەوەی كەرەستەیەكی نوێی لێكۆڵینەوەی ئەم جارەی دیوانی سالم بێت.

بەلام دەبێ ئەوە بڵێم: كاری سەرەكیم لەم هەلەدا تەنها بۆ بلاوكردنەوەی شیعرە بلاونەكراوەكانی ئەم دەستخەتەیە، ئەویش بێ لێكۆڵینەوەی ورد، بەڵكو هەوڵم داوە شیعرەكان بە گوێرەی توانا و بۆچوونی خۆم بێنمەوە سەر ڕێنووسی باوی كوردی. بۆ ئەمەیش سوودم لەو سەرچاوانەی لای خۆم وەرگرتووە.

پێش ئەوەی ئەو سەرچاوانە ـ بە كورتی ـ بە خوێنەر بناسێنم دەمەوێ دوو سێ شت روون بكەمەوە:

یەكەم: ئەم شیعرانەی لێرەدا بلاویان دەكەمەوە بۆ یەكەم جار بلاو دەكرێنەوەو نەمدیوە پێش ئێستە كەس بلاوی كردبنەوە، لەبەر ئەوە هێنانەوە سەر ڕێنووسی كوردییان كارێكی ئاسان نییەو، ئەگەر لە بۆچوونەكانمدا هەڵەم هەبێت و، مەبەستم نەپێكابێت و، بە دروستی دەقەكەم بۆ نەخوێنرابێتەوە... شتێكی ئێرەتییەو، جێگەی باسێكی ئەوتۆ نییە.

دووەم: سەرەڕای ئەو خاڵەی سەرەوەیش بە سەرنجدانێکی دیوانی سالم بۆمان دەردەکەوێت ئەگەر نالی لە شیعرەکانیدا وردەکاری کردووەو وشەی وای بەکار هێناوە چەند مانا و خوێندنەوە هەڵبگرێت و، لە دووتوێی وشەکانیدا داوی وردی ناوەتەوە.. ئەوە (دیوانی سالم) رواڵەتێکی دیکەی تایبەتی خۆی هەیە: سالم ئاوێنەی رۆشنبیریی ئەو سەردەمەیە کە تیایدا ژیاوەو، رووداو و بابەت و، دیمەن و، بارو دۆخی رۆشنبیریی خەڵکەکە و، کلتووری ئەو سەردەمە ـ و کۆنتریشی ـ لە هەگبەی بیریدا خەست و چڕ پاراستووەو، لە کاتی شیعروتندا بە قەڵەمی بیری بابەتی جۆراوجۆری لەو هەگبە هەڵگۆستووەو، کردوونی بە هەوێنی شیعرەکانی و، لە زۆری شیعرەکانیدا لە هەر بەیتێکدا چیرۆکێ، داستانێ، رووداوێکی مێژوویی، بابەتێکی فەلسەفی، بەند و باوێك، پەندێك، قسەیەکی نەستەق، ئایەتێك، حەدیثێك، بەیتێك لە شیعری شاعیرانی پێشووی... وەستایانە لە چوارچێوەی بەیتەکەدا ساچاندووە و، خوێنەری ئەمڕۆ ـ و بگرە لێکۆڵەرەوانیش ـ ئاگای لە زۆری ئەو باس و خواستانە نییەو، بۆ دۆزینەوەیان و تێگەیشتن لە مەبەستی سالم لە شیعرەکەیدا کات و گەڕان و پشکنینی زۆری ئەوێت تا ـ ئەگەر لە توانادا بێت ـ دەگاتە ئەو مەبەستەو پەی بەو مانا دەبات کە سالم لە ژێر تارمایی شیعرەکەیەوە ئاماژەی وردی بۆ دەکات.[٣]

سێیەم: سالم لە هەندێ شوێندا بە چڕی باسی داب و نەریتی ئەو سەردەمەی لە بوارێك لە بوارەکاندا کردووە، کە ئێستە ئەو داب و نەریتانە وەك ئەوسا نەماونەتەوەو، رواڵەتیان کاڵ بوەتەوەو، خەڵکی ئەمڕۆ پێیان نامۆن، بۆ نموونە وەك باسی راو و واشەگێڕی ـ یان واشەگیریی ـ و، ژنهێنان و بووك گواستنەوەو، هەندێ وشەی هەجوو داشۆرین... دۆزینەوەی شێوەی دروستی ئەو وشەو زاراوانە و خوێندنەوەیان وەك خۆیان کات و توانا و رۆشنبیریی قووڵ و فراوانی لێکۆڵەرەوەی دەوێت.

---

(٣) لەمەدا مەبەستم ئەوەنییە تەنها سالم ئەم کارەی کردووە و شاعیرانی دیکەی وەك نالی و مەحوی و کوردی... و وا نەبوون، بەڵکو زۆربەی شاعیرانی پێشوومان رۆشنبیرییەکی فراوان و بەرینیان هەبووە و، ئاگایان لە داب و نەریت و ئەدەبی گەلانی دراوسێ بووە و، شارەزایی باشیان لە بەرهەمەکانیاندا رەنگی داوەتەوە، بەڵام هەندێ جار شاعیرێك زیاتر لای لە لایەنێك لە لایەنەکان کردوەتەوە و ئەو لایەنە رەنگی دیاری ناو دیوانەکەی بووە و، شاعیری وامان هەیە زیاتر وشەئارایی بەسەر بەرهەمەکەیدا زاڵە، وەك شاعیری وایشمان هەیە بیر و بۆچوونی فەلسەفی، یان تەصەووف... یان لە لایان زیاتر جێگەی بایەخ بووە.

باسێكی دەستخەتەكە:

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

ئەگەر بڵێم: ئەمە یەكەم نوسخەی كۆنی دیوانێكی سەربەخۆی یەكێك لە گەورە شاعیرانی كوردە دەستمان كەوتووە، بە دووری مەگرن. چەندین جار لەمەوبەر نووسیومە: تا ئێستە دیوانێكی تەواوی دەستخەتی یەكێك لە شاعیرانی كۆنمانمان بە دەستخەتی خۆی یان لەبەر دەستخەتی خۆی نووسرابێتەوە، یان شاعیر خۆی دیبێتی و خوێندبێتیەوە و لێی رازی بووبێمان.. نەدیوە.

ئەم دەستخەتەی (دیوانی سالم) وەك نووسەرەوەكەی لە كۆتاییەوە نووسیویە دیوانێكی سالم بووە، بەڵام ئەمیش زۆری دەربارە نازانرێت، چونكە نووسەرەوەكە نەینووسیوە كەی نووسیویەتیەوە، لە كوێ نووسیویەتیەوە، لەبەر چ نوسخەیەك نووسیویەتیەوە، نووسەرەوەكە خۆی كێیە.

ئەوەندە هەیە دەكرێت بە چەند خاڵێك ناسنامەی بۆ بخەینە سەر لاپەڕەكانی مێژووی ئەدەب.

یەكەم: لەم نوسخەی دیوانەدا پەیڕەوی زنجیرەی پیتەكانی هیجا نەكراوە، واتە لەسەر رزی ئەلف و بێ و تێ... تا كۆتایی، نەنووسراوەتەوە. بۆیە گومان بۆ ئەوە دەچێت لەبەر نوسخەی شاعیر خۆی یان لەبەر نوسخەیەك كە لەبەر نوسخەی ئەو نووسرابێتەوە.. نووسرابێتەوە.

دووەم: بەداخەوە ئەم نوسخەیش شپرزەیەو شیرازەی پساوەو، لە سەرەتاوە ـ جگە لەوەی لە ناوەوە لە چەند شوێندا لێی كەوتووە ـ ئەندازێكی، كە نازانرێت چەندە، لێ لەناو چووە، بەو بۆنەیشەوە نازانرێت چ رێبازێك لە نووسینەوەیدا پەیڕەوی كراوە.

سێیەم: لە نزیكی كۆتاییەوە ناونیشانێك دانراوە، لە رووی ئەو ناونیشانەوە گومان بۆ ئەوە دەچێت كە كاتی خۆی بابەتبەندی كرابێت و، لەباتی رێبازی پیتی ئەلف و بێ رێبازی بابەتی تێدا پەیڕەوی كرابێت.

چوارەم: دەستخەتەكە بە خەتێكی شێوە فارسیی زۆر خۆش نووسراوەتەوە.

پێنجەم: نووسەرەوەکەی هەرچەند زۆر خەتخۆش بووە کەم کەم لە بیرچوون و هەڵە لە نووسینەوەکەیدا هەیە.

شەشەم: دەستخەتەکە جێگەی بایەخێکی زۆری خاوەنەکەی بووەو، دیارە پێش ئەم جارەی دوایی جارێکی دی شیرازەی پساوە و شپرزە بووە، بەڵام یەکێك وەستایانە قەراخی گرتووەتە لاپەڕەکانی و جزووبەندی کردوەتەوە.

حەوتەم: نووسەرەوەکە لە هەندێ جێگەدا سەرو بۆری بۆ وشەکان کردووە بەمەیش کار ئاسانییەکی باشی کردووە بۆ هێنانەوەسەرڕێنووسی شیعرەکانو دروستخوێندنەوەی وشەکان. لەتەك ئەمەیشدا لە هەندێ شوێندا نیشانەی ڕێنووسی کوردی بە وشەکانەوە دەبینرێت وەك (لەسر ـ لەسەر) کە لە شوێنەکانی دیدا (لسر = لەسەر) دەنووسرێت.

هەشتەم: لە کۆتایی دەستخەتەکەوە نووسراوە: دیوانی کوردیی سالم بۆ بەڕیز ئەحمەد ئاغا نووسرایەوە. بەڵام دیاری نەکراوە ئەحمەد ئاغا کێیەو لە کوێ بووەو، کەی بۆی نووسراوەتەوە.

دەستخەتەکە ١٥١ لاپەڕەیە، پێوانەکەی (١٧×١٢سم)ە، لاپەڕەی (١٨) دێڕ و کەمتر و زیاتری تێدایە.

لە بەر ئەوەی ئەم دەستخەتە بۆ ئەحمەد ئاغا ناوێك نووسراوەتەوە ناوی ئەوم لێ نا.

کاری من بۆ ئەم دەستخەتە:

ئەم دەستخەتە کە گەیشتە لای من شپرزەو شیرازە پساو و بێ سەروبەر بوو، هاتم بۆی دانیشتم و بە شێنەیی هەوڵی ئەوەم دا سەر و بەری بگرمەوە و لاپەڕەکانی بخەمەوە جێگەی خۆیان، ئەمەیش کارێکی ئاسان نەبوو، چونکە دیوانەکە، جگە لەوەی ژمارە بەسەر لاپەڕەکانیەوە نییە، بە تەرتیبی پیتەکانی ئەلف و بێ نەنووسراوەتەوە و شێوازێکی دیکەی تێدا بەکار براوە. بۆیە دوای ماندووبوونێکی زۆر توانیم هەندێك رێکی بخەمەوە، ئەنجام گەیشتمە ئەوە کە لە پێنج شوێن زیاتردا کەوتن و بچڕانی تێدایەو، ئەو شوێنانەیش کە کەوتنیان تێدایە نازانرێت ئەندازەی کەوتنەکان چەندن و هەڵدەگرێت زۆر زۆر بن.

دوای ئەو رێکخستنەوەی خۆم ژمارەم بۆ لاپەڕەکان دانا. دوای ئەوە هاتم پارچە شیعرەکانم یەکە یەکە و بەیت بەیت لەتەك چاپی دووەمی دیوانی سالمدا کە مامۆستا گیو ساڵی ١٩٧٢ز. لە هەولێر چاپی کردووە بەراورد کرد، پارچە شیعر و بەیتە بڵاونەکراوە و چاپنەکراوەکانم دیاری کرد، دوای ئەوە لە تەك (٢٥) پارچە شیعرەکەی سالمدا کە لە گۆڤاری رۆشنبیری نوێدا ژمارە ـ ٢٥ تا ٣٤ ـ بڵاو بوونەتەوە جارێکی دی بەراورد کرد. دوایی کە گەیشتمە ئەو ئەنجامەی ئەو پارپە شیعرانە بڵاو نەکراونەتەوە، بە گوێرەی توانا و بۆچوونی خۆم، هێنامنەوە سەر رێنووسی کوردی، دوای ئەوە کردمن بە دوو بەشەوە بەشی کوردی بەجیا، بەشی فارسیش[٤] دوای ئەوەو، بە گوێرەی پیتەکانی ئەلف و بێ رزم کردن.

لە نزیکی کۆتایی دەستخەتەکەوە لەسەر یەك دوو پارچە شیعر نووسراوە: (کلام سرکار شیخ است) یان (ساقی نامەء سرکارشیخ) نازانم مەبەست لەم سەرکاری شێخە کێیە. لەبەر ئەوەیش لە کۆتایی دیوانەکەوە نووسراوە دیوانی سالم تەواو بوو، ئەو شیعرانەیش کە ئەو ناونیشانەیان بۆ دانراوە لەناو ئەو دیوانەدان، شیعرەکانمان لە ناو (دیوانی سالم)دا دانا.

---

[٤] بەڵام بەشە فارسییەکە گشتیم بڵاو نەکردەوە و تەنها نموونەم لێ وەرگرت، بە هیوای ئەوەی لە دیوانی گەورەی داهاتووی سالمدا جێگە بۆ ئەو بەشەی هەبێت کە من لێرەدا بواردم.

جگە لەو پارچانەیش کە لە دەستخەتەکەدا هەن و لە دیوانە چاپەکەدا نین لـە نـاو پارچـە چاپکراوەکانیشدا گەلێ تاکە بەیت و دوو بەیت هەیە کە چاپ نـەکراون، بـەراوردی ئەوانەیـشم کردووەو، ئاماژەم بۆ شوێنەکانیان کردووە و، بەیت و دوو بەیتەکانم نووسیوە.

هەوڵ دەدەم لەتەك ئەم باسەدا وێنەی دەستخەتی ئـەو لاپەڕانـەی شـیعری بڵاونـەکراوەیان تێدایە بڵاو بکەمەوە، بۆ ئەوەی بۆ لێکۆڵینەوەی دیوانی سـالم وێنـەکان لەبـەر دەسـتدا بـن و لێکۆڵەرەوە کاریان لەسەر بکات.

دوای ئەوەیش کە خۆم چیم بۆ کرا لەتەك دیوانەکە و دەستخەتەکە و نووسـینەوەی پارچـە بڵاونەکراوەکاندا کردم، کارەکەی خۆم دایە خزمەت مامۆستا نووری فـارس و ئـەویش ـ خـودا تەمەنی درێژی پیرۆزو لەشی ساغی پێ ببەخشێت ـ بە کارەکەمـدا چـووەو لـە رووی کـێش و دەرهێنانی بەحرەکانی عەرووزو سەرنجی وردی دییەوە گەلێ یارمەتی دام.

دەبێ لێرەدا ئەوە بڵێم: ئەم دەستخەتەی من ئەم کارەم لە ئاستیدا کردووە ـ هەرچـەند بـە خەتێکی خۆش و جوان نووسراوەتەوە ـ نووسەرەوەکەی لەبیرچوون و هەڵەی نووسینەوەی هەیـە و، منیش چونکە یەك نوسخەم لەبەردەستدایە لـە ئاسـتی گـەلێ لـەو هەڵانـەدا دەستەوسـان وەستاوم و یان هەڵەکەم وەك خۆی روونووس کردووەتەوە، یان وەك چۆن بۆی چووبم بە گومانەوە بە رێنووسی کوردی نووسیومە. وەك نووسیشم هەوڵ دەدەم وێنەی لاپەڕەکانی دەسـتخەتەکە ـ ئەوانەیان بڵاو نەکراونەتەوە ـ لە تەك باسەکەدا بڵاو بکەمەوە.

من مەبەستم لەم باسـە ئەوەیـە رێگـا خۆشـکەر بم و هـەنگاوێکی بـچووکم لـە رێگـەی لێکۆڵینەوەی دیوانی سالمدا نابێت. ئەوسا لێکۆڵەرەوە چەندەی بـەلاوە پەسـەندو دروسـت بـوو سوود لەم هەنگاوەی من وەردەگرێت و، ئەگەر بەلایشیەوە پەسەند نەبوو کارەکـەی مـن رێگـر نابێت لەبەردەم لێکۆڵینەوەی وردتردا.

هەندێك لە سەرچاوەكانی دیوانی سالم

لەم رووەوە دەبێ ئەوە بڵێم: پتر لە ٥٠ كەشكۆڵ و[٥] بەیاضم دیـوەو، هەڵمـسەنگاندوون و لەسەرم نووسیون، كەمیان هەیە ـ كەم تازۆر ـ شـیعری سـالمیان تێـدا نـەبێت. لێـرەدا باسـی تێكڕای ئەو سەرچاوانە ناكەم، چونكە زۆریان هەیـە پارچـەیەك و دوو پارچـە شـیعری سـالمیان تێدایە و، ئەم كارەی منیش لەوە سەرپێیی ترە جێگەی ئەو باس و خواستانەی بە درێژی تێـدا ببێتەوە.

بۆیە لەم دەرفەتەدا باسی ئەو سەرچاوە سەرەكییانە دەكەم كە دیومن یان لای خۆم وێنـە و نوسخەیان هەیە و، سەرچاوەی باشن و جێگەی متمانـەن و شـیعری زۆری (دیـوانی سـالم)یـان تێدایە.

نیشانەی سەرچاوەكان:

پێش ئەوەی باسی یەكەیەكەی سەرچاوەكان بكەم بە پێویستی دەزانم ئـەوە روون بكەمـەوە كە هەندێك نیشانە و كورتكراوەم بۆ ناوی سەرچاوەكان داناوە ئەگەر جارجار ئاماژەیان بۆ بكەم دەبێ خوێنەر بیانزانـێ، تـا هەڵـەو گومـانی بـۆ دروسـت نـەبێت. وەك: (ف) مـەلا فـەتاحی كاگردەڵی. (م) مینای شكـستە. (س) سـەیید محەمـەد. (گـوڵ) گـوڵزاری بـەهار. (ق) مـەلا عەبدوڵڵای قزڵجی. (ت) كەشكۆڵی تۆفیق. (ن) كەشكۆڵی نەناسراو.

١- كەشكۆڵی مەلا فەتاحی كاگردەڵی

لە تەك ئەوەدا ئەم كەشكۆڵە یەكێكە لـە كەشـكۆڵە هـەرە رەنگینـەكانی دەسـتخەتخانەی كوردی، خاوەنی كەم كەشكۆڵم دیـوە بـە شـێوەی ئـەم بایـەخی بـە كەشـكۆڵەكەی دابێـت و، جێگەیەكی تایبەتی لە دڵ و دەروونیدا بۆ دانابێت!

كام نووسەرەوە و ئەدیب و رۆشنبیرمان بە شێوەی مەلا فەتاحی خاوەنی ئەم كەشكۆڵە ئاوا سوێندی خواردووە؟:

---

[٥] ئەمانە بوون بە پرۆژەیەك بەرگی یەكەمی بە ناوی (ئەلبوومی كەشكۆڵ)ەوەساڵی (٢٠٠٧) لە ئـەكادیمیای كوردی چاپ بوو.

«هەزار جار بەخودا، هەزار هەزار جار بەخودا و بە قورئان و بە پێغەمەر سوێندم خواردووە و سوێند دەخۆم! ئەم کولڵییاتی مەولەوییە لەگەڵ شیعری نالیدا تا گیان لە لەشمدا بێت نە بەکەسی ئەبەخشم، نە بەکەسی ئەفرۆشم، با کەس خەیاڵی خاو نەکات و گەوهەری خۆی لە سەنگ نەدات! چونکە بە زەحمەتێکی زۆر دەستم خستووە و جێگەی داوا و تەکلیف نییە!»

ئەم کەشکۆڵە کە ٦٧٠ لاپەڕە زیاترە بەرهەمی گەلێ لە شاعیرە ناسراو و نەناسراوەکانی کوردی تێدایە و، بایەخی زۆری بە: مەولەوی و، نالی و، کوردی و، سالم و.. شاعیرانی دیکە داوە، بەرهەمی شاعیری وا هەیە تەنها لە لای ئەم هەیە، وەك جەفایی کە سەرلەبەری دیوانەکەیم لەم کەشکۆڵە وەرگرت و چاپم کرد.[٦]

پتر لە (٩٠) پارچە شیعری (سالم)ی تێدایە، گەلێ شیعری بڵاو نەکراوەیان تێدایە.

وێنەی ئەم کەشکۆڵەم لایە و، ئەصڵەکەی لای نەوەی شێخ مارفی نەرگسەجارە و، بە درێژی لە پاشکۆی عیراق ژمارە ١٢ _ ١٣ _ ١٩٧٨، لە سەریم نووسیوە.

٢- کەشکۆڵی تۆفیق

ئەم کەشکۆڵەیش یەکێکە لە کەشکۆڵە رەنگین و نایاب و کەموێنەکانی دەستخەتخانەی کوردی، نووسەرەوەکەی خەتخۆش و وریا و گوڵچنێکی زرنگی باخچەی شاعیرانی کورد بووە. شارەزایانە و لەسەرخۆ گوڵچنی کردووە و، بەرهەمی گەورە شاعیرانی کۆنی کوردی بەو خەتە خۆشەی رازاندوەتەوە.

جگە لە شاعیرانی فارس بایەخی زۆری بە شیعری مەولانا خالید و، مەولەوی و، نالی و، کوردی و، وەفایی و، حاجی قادر و، شێخ رەزا و، فەوزی _ شێخ عومەری بیارە _ و، طاهیر بەگ... داوە.

ئەوەیش ئێمە لێرەدا مەبەستمانە نزیکی (٤٠) پارچە شیعری (سالم)ی لە کەشکۆڵەکەیدا کۆکردوەتەوە.

---

[٦] بڕوانە: محەمەد عەلی قەرەداغی، دیوانی جەفایی، ساڵی ١٩٨٠ لە بەغدا لە چاپخانەی شەفیق چاپ کراوە.

پارچەیەك شیعری نایابی بڵاونەکراوەی شێخ رەزای تێدایە، لـە تـەك وتارێکـدا کـە باسـی کەشکۆڵەکەم هەندێك بە درێـژی نووسـیوە.. نووسـیومە و، ناردوومـە بـۆ گۆڤـاری (رامـان) چاوەڕوانی بڵاوکردنەوەیم[1].

٣- کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی:

ئەم کەشکۆڵەیش بەری رەنجی مامۆستایەکی مەلا و خوێندەواری باش و رۆشنبیر و کـورد پەروەرە. کاتێ لە کوردستان دوورکەوتووەتەوە و، لە بەغدا نیشتەجێ بووە ـ دیـارە ـ گـەڕاوە لەو ئاوەرەییەدا بە خەتە خۆشەکەی شیعری شاعیرانی کوردی کۆکردووەتـەوە و، کاتـێ سـۆزی نیشتمان لە دڵیدا جۆشی سەندووە بەو شیعرانە خۆی لاواندووەتەوە.

نازانین سەرچاوەی شیعرەکانی کـێ و چ کتێـب و کەشـکۆڵێك بـوون، بـەڵام ئـەمیش وەك نووسەرەوە شارەزاکانی کەشکۆڵانی دی زانیویەتی چۆن گوڵـچنی کـردووە و، بـەری رەنجەکـەی شیاوی رێز و، مایەی سوود و قازانجی لێکۆڵەرەوانە.

لەو شاعیرانەی مامۆستا بەرهەمیانی کۆکردووەتـەوە و بایـەخی باشـی بـە شـیعرەکانیان داوە: نالی و، ئەدەب و، شێخ رەزا و، خاکی و.. چەند شـاعیری دیکـەن. بـەڵام خۆشـبەختانە بایەخێکی باشی بە دیوانی سالم داوە و تێکڕا زیاد لە (١٢٥) صـەد و بیـست و پێـنج پارچـە شیعری ئەم شاعیرەی لە کەشکۆڵەکەیدا کۆ کردووەتەوە.

ئەم کەشکۆڵەیش بایەخی تایبەتی لەوەدایە خاوەنەکـەی مامۆسـتایەکی زانـا و ئـەدیب و شارەزا بووە و، بە تەنگ کارەکەیەوە بووە و، کەشکۆڵەکەی بۆ خۆی نووسیوەتەوە.

٤- کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار:

ئـەم کەشـکۆڵە یـەکێکی دی لـە کەشـکۆڵە رەنگینـەکانی کتێبخانـەی کوردییـە و، نووسەرەوەکەی زۆر باشی بۆ چووە کە ناوی نـاوە (گـوڵزاری بـەهار) چـونکە ئـەم دەسـتخەتە گوڵزارێکی رەنگینی بۆن و بەرامە خۆشی کەموێنەیە، لە باخچەی هەر شاعیرێك چەپکە گوڵی رەنگامەی بۆنخۆشی بۆ هێنراوە.

---

[1] دوایی لە بەرگی هەشـتەمی بووژاندنـەوەی مێـژووی زانایـانی کـورد لـە رێگـەی دەسـتخەتەکانیانەوە دا بڵاومکردەوە.

لەناو ئەو شاعیرانەدا بایەخی باش بە دیوانی سالم دراوە، جگە لەوەی دیوانی سالمیش لەم کەشکۆڵەدا بەشی خۆی لە شێواوی و شپرزەیی و لەناوچوون بەرکەوتووە، هێشتا نزیکەی (٥٠) پارچە شیعری نایابی سالمی تێدا ماوەتەوە، کە بۆ کاری لێکۆڵینەوەی دیوانی سالم یارمەتیدەرێکی باشی نوسخەکانی دی دەبن.

باسی ئەم کەشکۆڵەم بە درێژی لە بەرگی شەشەمی (کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی)دا کردووە و، ناوەرۆکی ئەم کەشکۆڵە بەشێکی زۆری ئەو بەرگەی پێکهێناوە.

ئەم بەرگە ساڵی ٢٠٠٤ لە دەزگای ئاراس لە هەولێر چاپ کراوە.

٥- کەشکۆڵی سەیید محەمەد:

یەکێکی دی لەو سەرچاوانەی بایەخێکی باشیان تێدا بە (دیوانی سالم) دراوە کەشکۆڵی سەیید محەمەدە، ئەم کەشکۆڵە لە رووی رێکوپێکی و باش هەڵگیراوییەوە کەموێنەیە.

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی ئەم کەشکۆڵە ئەوەیە سەیید محەمەد فیهرەستێکی وردی بۆ شیعرەکان کردووە و، بەرانبەر شیعرەکانیش لە تەك فیهرەستەکەدا سەرەتای هەموو پارچە شیعرەکانی نووسیوە.

شیعری گەلێ لە شاعیرە ناودارەکانی کوردی لە تەك شیعری گەلێ شاعیری نەناسراوی لەخۆ گرتووە. لەناو ئەو شاعیرە ناسراوانەدا بایەخێکی تایبەتی بە شیعری سالم داوە و، لەم کەشکۆڵەدا (٢٠) پارچە شیعری سالم هەیە.

٦- کەشکۆڵی نەناسراو

ئەم کەشکۆڵە کە ئەم ناوەم بۆ دانا کەشکۆڵێکی قەوارە مامناوەندی، پەڕە زۆری، رەنگینی، بە خەتی خۆش نووسراوەیە، بە داخەوە نە لەسەرەتاو نە لە کۆتاییەوە ناوی کەسی پێوە نییە، ئەو سەربازە نەناسراوە ئەو رەنجە کەموێنەی داوەو، ئەو هەموو شەونخوونییەی کردووەو، زەحمەتی کێشاوە کەچی لە سووچێکدا بە دوو وشە یادی خۆی و کارە گەورەکەی نەپاراستووە.

کەشکۆڵەکە (٥٢٣) لاپەڕەیە، بەرهەمی زیاد لە (٢٢٠) شاعیری تێدایە، بە داخەوە بەشی زۆری بۆ شیعری فارسی و بەرهەمی شاعیرانی فارس داناوە تەنها بەرهەمی (١٤) شاعیری کوردی تێدایە کە ئەمانەن:

ئاهی، ئەختەر، بیمار، فایەق ـ مەلا عوثمان ـ حەزین ـ، خەستە، رەمزی، سالم، صابیری، فەتحی، فیکری، قادر، نالی، هیجری، مەحوی.

(١٦) پارچە شیعری سالمی تێدایە.

لە لاپەڕەی یەکەمدا مێژووی ساڵی (١٣٣٣)ی پێوەیە، بەڵام نازانم ئەو مێژووە چییەو چی نییە.

٧- مینای شکستە:

ئەمە دەستخەتێکی گەورەی خوالێخۆشبوو مامۆستا نەجمەدین مەلایە، پتر لە ٣٤٠ لاپەڕەی قەوارە گەورەیە، شیعری زۆربەی شاعیرە ناودارەکانی کوردی تێدایە، بایەخێکی زۆری بە دیوانی سالم داوە، دوای نووسینی کورتەیەکی ژیانی دەربارەی شیعرەکانی نووسیویەتی:

((دیوانی سالم لە شاری بەغدا لە لایەن محەمەد طاهیری مەریوانی لە ساڵی ١٩٣٣م چاپ کراوە. بێجگە لەوەی کە چاپ کراوە گەلێ هەڵبەستی شیرینی غەرامی، وە تەئریخیشی هەیە کە داخڵی ئەو دیوانە چاپکراوە نەکراوە، ئێمە ئەو هەڵبەستانە لەم دەفتەرەدا ئەنووسین بە نیشانەی (چ، ن) ١٩/٤/١٩٤٠ مامۆستا نەجمەدین مەلا، سلێمانی)) (ل: ١٣٤).

دوای ئەمە مامۆستا نەجمەدین مەلا پتر لە ٨٠ پارچە شیعری سالمی نووسیوە، دوای ئەوەیش نووسیویە:

((بەکۆمەکیی یەزدان هەڵبژاردەی دیوانی سالم تەواو بوو بە قەڵەمی بەندەی بێ نەوا مامۆستا نەجمەدین مەلا لە شاری سلێمانی، لە شەوی پێنج شەمەی ١٨ی (ربیع الاول) ١٣٥٩ هـ. ڕێکەوتی ٢٧ی نیسانی ١٩٤٠م. هیوام وایە خۆندەواران لە نارێکی نووسندەکەم ببوورن. چونکە لە وەختێکی پەرێشانی و بێ زەوقیدا نووسیومەتەوە)).

دەبێ ئەوە بڵێین: کە مامۆستا گیوی موکریانی دیوانی سالمی چاپ کردووەتەوە، گەلێ کەشکۆڵی لە بەردەستدا بووە و سوودی لێ وەرگرتوون و بەشی زۆری ئەم پارچە شیعرانەی

بڵاوکردووەتـەوە، بـەڵام ناتـەواویی زۆریـان تێدایـە و، هەڵـەی نوسـخە و نووسـەرەوە و بـاش نەخوێنرانەوە بە چاپەکەوە زەق و دیارن.

جگە لەوەیش کاتی وا هەیە زانیاریی زۆر و پڕ بایەخی لە سـەرەتای پارچـە شـیعرەکانەوە نووسیوە.

من لەم باسەدا ـ وەك بڕیارم داوە ـ تەنها بـەراوردی دەسـتخەتەکەی دیوانەکـە دەکـەم و کەشکۆڵەکە دێڵمەوە بۆ کاری لێکۆڵینەوەی گەورە و تـەواوی دیـوانی سـالم، بـەڵام لێـرەدا بـۆ دەرخستنی بایەخی سەرچاوەکان و، بوونی زانیاری بە نرخ، لا لە یەك پارچـە شـیعری چـاپەکە دەکەمەوە و، لە تەك دەستخەتەکەی مامۆستا نەجمەدین مەلادا رووبـەڕوویان دەکەمـەوە، بـۆ ئەمەیش پارچە شیعرەکە وەك مامۆستا نووسیویەتی دەنووسمەوە و، خوێنەر دەتوانێ لـە تـەك چاپەکەدا بەراوردی بکات. بەڵام پێش ئەوە دوو زانیاری، یان دوو سەرنج دەخەمە روو:

یەکەم: مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێت: «ئەمەی ئاتیی ئەو هەڵبەستەیە کە عەبدوڕەحمان سالم فەرموویەتی لە کاتێکا چـووەتە شـاری (حلـە) لـە ماڵـە عارەبێـك میـوان بـووە خزمـەتیان نەکردووە».

پێش ئەمەیش لە بارەی شوێنی کۆچی دوایی (سالم)ەوە نووسیویەتی: «لـە پـاش رووخـانی حوکوومەتی بابان (سالم) بە مەئموورییەت لە لایەنی حوکوومەتی تورکەوە نێـرراوە بـۆ شـاری (حلە)، چەند زەمانێك لەوێ رایبواردووە و، لەوێش وەفـاتی کـردووە و، هەڵبەسـتێکی دوور و درێژیشی لەوێ وتووە کە لەم کتێبەدا، لە ئاتیی نووسراوە، گلەیی لە ماڵە عارەبێـك: کـردووە کە چووەتە ماڵیان و خزمەتیان نەکردووە».

دووەم: خوالێخۆشبوو گیوی موکریانی بەوە تۆمەتبار دەکرا کە بژاری شیعری کـوردی کـردووە و، وشـەی بێگانــەی لێ دەرهاویـشتووە، رەنگدانــەوە و کاریگــەریی ئــەو گومانــە ـ دوای بەراوردکردنی چاپەکە لە تەك دەستخەتەکەی نەجمەدین مەلا دا ـ بە روونی لێرەدا دەبینرێت.

دەقی پارچە شیعرەکە لە چاپەکەدا (٢١) بەیتە، لە دەستخەتەکەدا (٣٢) بەیتە.

ئەمەیش پارچە شیعرەکە وەك دەستخەتەکە:

- ١ -(*)

حەسرەتا دڵ غافڵە نازانێ قسمەت چی دەکا
ئەمڕۆ ئێرەم بوو بە مەسکەن ئاخۆ فەردا کوێم دەبا؟
بەدرەقەی میحنەت نمایە شاطری تەقدیر مەدام
دەستی (کشمە و پیش رو!) دەمبا بە مەنزڵگای بەڵا
نا بەڵەد بێچارە بوو دڵ، ئارەزووی ئارامی کرد
هات و نەیزانی لە پڕ داکەوتە ناو چاهی جەفا
(حیللە) خورمایە، منیش مێش جیسری دامی عەنکەبووت
نەفسی سەرکەش وام نەدیوە، روو لە شیرینی دەکا
گەردوشی دەوران جلەوکێش بردمیە ماڵی عارەبێ
چووم و دیم، ئەمما نەچوومایە درێغا، حەسرەتا!
تەڵخی کام و، تەڵخی وەقت و، تەڵخی رووم، گرد ساعەتەن
تەڵخییێکم خستە رووی زەهریش بە ئینسانی نەکا!
عالەمی ئینسانییەت لاچوو لە لای ئەمن و ئەوی
من لەتاو عەجزی ضەمیری، ئەو لەبەر فەقدی وەفا
لای یەساری دیدەو و گوێ بۆی نەما سەمع و بەصەر
ئەهلی دەستی چەپ لە یومنی من ئومێدیان لێ بڕا
هێندە مات دانیشتم و نەیپرسی ئەژنۆم هاتە ژان
ناعیلاج وەك پووش لە مەوجی نابەڵەد خۆم گرتە لا
حوجرەییێکم کەوتە دەست و چوومە ناوی وەك قەفەس
کەبکی چەنگ ئاسا لە برسان دڵ لە سینەم سەرئەدا!
خۆم چەپۆکم دا بەسەردا ئەسپەکەم شیوەنیەتی

(*) ئەم پارچە لە بەحری (رەمەڵی مەحذووف)ە
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

تازەمـــان کـــرد هـــەردوو لا شـــینی شـــەهیدی (کەربـــەلا)
ئـــەهلی (کووفـــە) فەقـــدی ئاویـــان کـــرد لـــە میهمـــانی عـــەزیز
خانـــەخوێی مـــن مـــەنعی نـــان و قـــووت و جێگـــەو ڕێ دەکـــا
خانـــەخوێم میهمـــان نـــەوازە، وەرنـــە ســـەیری حورمـــەتم:
دۆشـــەکی خـــۆم خـــاك و خۆڵـــە، سەرکەشـــی ئەســـپم ســـەما!
شیشی ســـوور بێـــنن وەرن خاڵیگـــەمان[1] داخ کـــەن بـــە جـــووت
چـــونکە ژانمانـــــە مـــــن و ئەســـــپم لەبـــــەر ســـــەردی هـــــەوا
توورەکـــــەی ئەســـــپم زەمـــــین و، موتتـــــەکای خـــــۆم زانـــــووە
قـــووتی مـــن خـــوێنی جگـــەر، خـــۆراکی ئـــەو تەصـــویری کـــا
کورکـــە کورکیـــە ئەســـپەکەم، خۆشـــم دەنـــاڵم جـــار بـــە جـــار
ئەو لـــە داخـــی ئـــاخوڕ و جـــۆ، مـــن لـــە حەســـرەت جـــێ و چـــرا
بـــا مـــن و بـــارگیری کوێـــت هـــەردوو بنـــووین بەشـــکم بـــە خـــەو
مـــن ببیـــنم رووی طـــــــەعام و، ئـــەو ببینـــێ روویـــی کـــا
ئـــــاخوڕی ئەســـــپم هەوایـــــە، خـــــوانی خـــــۆراکم خـــــەیاڵ
لازمـــە بـــۆ رەفعـــی جـــووع هـــەردوو بکـــەین دەمـــان لـــە (بـــا)[2]
ئـــاهی خـــۆم بـــۆ نـــانی جـــۆ، سمکـــۆڵی ئەســـپم بـــۆ حەشـــیش
ئـــەم گەیـــشتە پـــشتی مـــاهیی، ئـــەو گەیـــشتە رووی ســـەما
چـــاوی قووچـــان ئەســـپەکەم، بـــاقڵ طـــــەویلەی هاتـــە یـــاد
دڵ لـــە ســـینەم ماتـــە، تـــەحقیق یـــادی جێگـــەی خـــەو ئـــەکا
لـــووتی داژەن ئەســـپەکەم، خـــۆم دەســـتەئەژنۆ مـــاتی غـــەم
مـــن لـــە فکـــری حـــاڵی ئـــەو، ئـــەو شـــینی حـــاڵی مـــن ئـــەکا
ئـــەمن و ئەســـپ ئوســـتاد و شـــاگردین لـــە تەصـــویری خـــەیاڵ
ئـــەو لـــە نەقـــشی توورەکـــە، ئـــەمنیش لـــە صـــنعی بۆریـــا[3]

---

[1] ولاخ کە سەرمای دەبێ ژان دەکا، دەڵێن: برکی کردوە. خاڵیگەی داخ دەکەن بۆ چارەسەری.
[2] وەك دەڵێن بۆ کەسێ هیچی نەبێ: بە (با)ی خودا دەژی.
[3] بۆریا: حەسیر.

شامه موغناطیسه بۆ بۆنی کەبابی سەرگوزەر
لێوی ئەسپم جازیبی پووشە بە میثلی کەهرەبا
موژدەبێ یاران لە برسانا دودانی ئەسپەکەم
بۆ بژارەی پووشی ناوخشت کاری دیواربڕ ئەکا!
سەنگکرۆژێکە، لە برسانا، دودانی گردە کوێت
هەر دەڵێی (میبازی!)[٤] ناو شارە و خەیاری (نو!) ئەخوا
زۆر دەترسم تا سەحەر (دو پر صفت بی توسنم!)[٥]
وا لە حەسرەت پووشی خورما دەم لە کلکی خۆی ئەدا
وا دەزانێ زینەکەی پالانیی پووشە گردە کوێت
وەك مەقاش جارجار لە لاوە لچ لە لاپێچکەی دەخا
(ثانی) عەنقایە وە یا گۆگردی ئەحمەر پیاوەتیی
لەم دەرە میوانی مەظلووم ئەر نەچێ چۆن دەردەبا؟
مەجلیسی بۆ زیب و زینەت (جیم) و (رێی) پێ لازمە
ئیبتیدای ئیسمی لەسەر (رێ) (ئەلف) و (نوونی) موقتەضا
گەر عەرەب بەم نەوعە بن با (شعری وشتر) بێتە ناو[٦]
وەر شەبیب طەبعن هەزاران مەرحەبا (اهلا صفا)
من لە فکری حاڵی خۆمدا ئەسپەکەش (هذا القیاس)
تۆی خوایا قادرو، تۆی (ربنا) موشکیل گوشا
هەم نشینم قەد نەبێ ئیتر عەرەب تا حاڵی مەرگ
ئایینە کەسبی جەلا حەیفە لە خاکستەر بکا!

* * *

[٤] ئەم وشە بە پێی رێنووسە کۆنەکەی دەگونجێ (میباز = مێباز) بخوێنرێتەوە، وەك دەشێ (میباز = مەیباز) بێ، بەڵام بۆ دووەمیان مەیخۆر دەگوترێ نەك مەیباز.

[٥] ئەمەم بۆ ساغ نەکرایەوە، بە رێنووسەکەی خۆی رونووسم کرد.

[٦] ئەمە ئیشارەیە بۆ ئەو پەندە کوردییە کە دەڵێن: (شعری وشتر و دیاری عەرەب) ئەمەیش کورتکراوەی (نە شیری وشتر و نە دیاری عەرەب)ە.

لەسەر پارچەی:

((دەکا دنیایی پڕ شۆڕش لە هەر سوو فیتنەها پەیدا)) نووسراوە: ((در وصف عزیز بگ))

ئەم پارچە لە دیوانەکەی خوالێخۆشبوو گیوی موکریانیدا (١٦) بەیتە، لە ژمارە (٢٦)ی گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)دا (١٧) بەیتی دی بڵاوکراونەتەوە، کە لە چاپەکەی مامۆستا گیودا نین.

ئەم پارچە لە دەستخەتەکەی لای مندا (٣٠) بەیتە، هەندێکیان لەوانەی ڕۆشنبیری نوێدا هەیە و، بەشی زۆری چاپەکەی مامۆستا گیویشی تێدایە.

لەبەر ئەوەی ئەو جیاوازییانە هەیە و، ئەم پارچەیش نرخی تایبەتیی خۆی هەیە، وەك دەقێکی سێیەم ئەم پارچە جارێکی دی وەك دەستخەتەکە دەخەمە ڕوو، بە هیوای ئەوەی لە کاتی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)دا سوودی خۆی هەبێت.

ـ ٢ ـ[1]

دەکا دنیایی پڕ شۆڕش لە هەر سوو فیتنەها پەیدا
بە نەیرەنگ و فسوونی ئەو لە هەر سوویێ وەغا پەیدا
عەجەب ماخۆلیایی بوو دەڵێی دنیا موسەللەط بوو
لە سەودای موقتەضای طەبعی بە مەحضی ماجەرا پەیدا
تەماشای جەوری دنیا کەن، چە قەهرێکی لە خوسرەو کرد؟:
تەریۆ تاجی (مشکوهی!) نبو تەختی نەبا پەیدا (!)[2]
بە میثلی خوویی دولبەرمە[3] **دڵی دنیا لەگەڵ مەردوم**
بە دوشمن نیعمەت و لوطف و، جەفای بۆ ئاشنا پەیدا
خوداوەند چادری چەرخی بە دوونییەت سەراپا کرد
بیروون سوور سوور ئایینە دەروون ڕەنگی عەزا پەیدا
جیهان گەر ڕووبەڕووی من بێ بە خوونڕێزی ظەفەر نابا

---

[1] ئەم پارچە لە بەحری هەزەجی هەشتیی تەواوە، واتە هەشت جار (مفاعیلن) هەر نیوە بەیتێکی چوار جار.

[2] شێوەی خوێندنەوەی دەقی ئەم نیوە بەیتەم بە دروستی نەزانی.

[3] لێرەدا کەمێك لەنگی و ناجۆری هەیە.

دەکەم بۆ حیرزی جان و دڵ بە چاکیی من پەنا پەیدا
پەناهم شەهسوارێکە گوزەرکا گەر بە ئەلبورزا
دەکا ضەربی سمی ئەسپی لە خارا طۆطیا پەیدا
ئەگەر خورشیدی تێغی بێ بەسەر شەودا شەبەیخوون کا
دەکا بەرقی بە یەك پرتەو لە یەلدادا ضیا پەیدا
بە هەر لادا بکا جەولان لە بادی سمی رەهواری
چرای عومری عەدوو وەك صوبحدەم وەضعی فەنا پەیدا
بە حوجەت نێزە گەر لێدا سوپەر وەك کاغەزی قەندە
بە هەر ضەربێ لەگەڵ بازوویی ئەو حوکمی قەضا پەیدا
هەم ئۆردوویی عەرووسی قەبر و تێغی ماشیطەی مەرگە
لە زەخمی موردەگان بۆ دەست و پا رەنگی خەنا پەیدا
لە مەیدانا بە رەسمی رەزم ئەگەر تەوسەن بدا جەولان
لە ناڵەی، گاوو ماهیی دێ لە ژێر خاکا صەدا پەیدا
غوباری سمی ئەسپی ئەو مەگەر ئەجزایی ئیکسیرە
لە چیهرەی دوشمنی ئەودا هەموو، رەنگی تەلا پەیدا
بەرابەر روویی ئەو ڕەنگی عەدوو سیمابی گوون سیمە
دەکا ئەجزایی تێغی ئەو لە قەلبا کیمیا پەیدا
سفیدە چاوی بەدخواهی موقابیل حەلقەیی دیرعی
دەکا بەرقی سینانی بۆ عەدوو رۆژی سیا پەیدا
نەهەنگ ئاسا لە دەریای خاطری قەهری کە گەردش کا
لە کوشتەی عومری بەدخواهی سەراسەر رەخنەها پەیدا
لە گەرمی رۆژی مەیدانا، عەدوو لەب توشنە، سیر ئاون
لە ئابی تێغی جەوهەرداری ئەو کاری سەقا پەیدا
بە تێغی ... لە خوێنی رۆمییان شەططی بە رووما دێ
تەنی ئوفتادە زەورەق سەر لە جێگەی ناخودا پەیدا
لە بەحری رۆژی رەزما گەر نەهەنگی تێغی سەر هەڵدا

لــه نــاو کەشــتیی ئــەتراکا دەبـــێ شــین و صــەدا پەیــدا
لە سەهمی حەملـەیی ئـەو بـۆ عیـدا هـەرجا حـەذەر واجـب
لە دەســتی ئـەو بـۆ کراسـی رۆمییـان شـێوەی قـەبا پەیـدا
... گەر بێتـە رووی مەیـدان وەکـوو شـێری شـکار ئەفگـەن
... بـــۆ بـــەهی دەردم لـــە ئەنـــدامی گیـــا پەیـــدا
ئەگـــەر[٤] بـــەقای نۆشـــیبێ دوشمـــن فایـــدەی نـــادا
لــە مــەوجی جەوهــەری تێغــی حــورووفی (لابقــا) پەیــدا
بــە بیــستی ســەرکەش لــە هــەرجا ســەرفەرازێکە[٥]
بەســەر هــەر گەردەنــە شــاخا لــە تیپــا وەك لیــوا پەیــدا
ئەگەر وەك کێوی قاف مەحکەم بێ دوشمن گاهی حەملەی ئەو
لــە مەیــدانی گــورێزا (دینیــوە!) روو بــەر قــەفا پەیــدا
لە ضــەربی زەرگی ئـەو دوشمـن وەکـوو پووشـە بـەدەم بـاوە
لــە موقنــاطــیــسی زووبینــی فونــوونی کــەهروبا پەیــدا
چە حاصڵ دوشمنی، وەختی هەزیمەت، گەر موحەصـەن بـێ
لــە فــەتحی هیممــەتی ئــەودا کلیــدی دەرگوشــا پەیــدا
لە بەحری جەنگی مەغلووبا کە تێغی مـەوجی خـوون دێنـێ
دەبێ بـۆ دەسـت و پـا ئوفتادەگـان هـەر سـوو شـەنا پەیـدا
ئەگەر یـەك لەمحـە طـوولی بـێ لـە قـەلبی لەشـکرا قـەهری
لــە صــەحرادا دەبــێ بــۆ جانــەوەر ســوور و غـــەزا[٦] پەیـدا
عەصای مووسایە مەر نێـزە لـە رەغمـی مـشتی فیرعـەونی
بــە بــەرقی ئاتەشەفــشانی بــە شــەکڵی ئــەژدەها پەیــدا
وەلێ طـالیع نــەبێ پۆشـیدەیە جەوهــەر لــە رووی دنیــا

---

[٤] رەنگە ئەمە (ئاوی بەقا) بێت و نووسەرەوە (ئاوەکەی) لەبیرچووبێت.

[٥] لە دەستخەتەکەدا ئاوایە: (بە پستی سرکش لهر جا سرفرازیکە)،بەڵام لەنگە.

[٦] لە دەستخەتەکەدا (عزا = عەزا)یە، بەڵام (غەزا) باشترەو، رنگە هەر بە ئارەزوو، نووسەرەوە خـاڵێکی بـۆ هەردووکیان دانابێت.

بـــه مـــەردانی دلاوەر حاصـــڵی کۆشـــش جـــەفا پەیـــدا
عـــەزیزە وا لـــە نـــاو چـــاهە خوداوەنـــدا نـــەجاتی دە[٧]
لە چیهرەی ئەو بکـا یـەعقووب دڵـی شـێوەی صـەفا پەیـدا
خودایـا مـوڵکی بابـان بـێ رەواج و قەڵبـە، سـا لـوطـفێ
بـە ئیکـسیری وجـوودی ئـەو بکـا وەك مـن بـەها پەیـدا

* * *

[٧] پێش ئەم دوو بەیتەی دوایی دەستخەتەکە بچڕاوە و بە ناتەواویی ماوەتەوە، ئەم دوو بەیتەم لە (مینـای شکستە) وەرگرت و، وەك ئەوێ نووسیمن.

- ٣ -[*]

بـۆ منـی بـێ سـەروپا غـەیری وەفـا پیـشە نـەما
بۆ دڵی تـۆ - صـەناما! - جـوز ستەمەندێـشە نـەما
ئاب و ڕەنگم نیە — از بسکە — تکا خوێنی سروشـك
مەیی ئەحمەر کـە (رونقـی!) ڕوویـی شیـشە نـەما[٢]
چە تەکانێکە — خودایا! — هەرەسی هەجری حـەبیب؟
بـۆ نـەهاڵی ئەمـەلم شـاخ و پـەڕ و ڕیـشە نـەما!
وام تەراشیوە بە نـاخوون لـە غـەمت سـینەیی ڕێـش
شـوهرەتی کۆهکـەن و وەصـفی دەمـی تێـشە نـەما
بەس بسووتێنە بـە غـەم (سـالم)ی مـسکین بـە جـەفا
بـۆ وجـوودی سـەر و پـا لـەحم و دەم و پیـشە نـەما

❊ ❊ ❊

---

[*] ئەم پارچە بە کێشی ڕەمەڵی هەشتی مەخبوونی مەحذووف هۆنراوەتەوە:
فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلون
- ں - -/ ں ں - -/ ں ں - -/ ں ں - -

[٢] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٦٦)ی کەشکۆڵی قزڵجیشدا هەیە، لە تەك کەمێك جیاوازی وشە لـە نێوانیانـدا کـە کار ناکاتە سەر مانا. بەڵام ئەم نیوە بەیتەم لە دەستخەتەکەی لای خۆمدا بـۆ نەخوێنرایـەوە، لـەلای قزڵجیـی ئاوایە:
مەیی ئەحمەر کە ڕژا خاصییەتی شیشە نەما

- ٤ -[*]

ڕوو بـــە ڕووی نـــەقش و نگـــینی مـصطەفـــا
نوســـخە تۆمـــاری جـــەمیعی ئـــەنبیا
(یـــا محمـــد) تـــۆی شـــەفاعەتخوازی خـــەڵق
بـــەهرەیابی لـــوطفـــی تـــۆن شـــاه و گـــەدا
بـــۆ طـــەوافی کەعبـــەیی تـــۆ تـــا حەشـــر
حەلقـــەگیرن جـــانی کـــوللی ئـــەولیا
وەفتـــی کەشـــفی زەمزەمـــەی ئیعجـــازی تـــۆ
گـــوم دەکـــا مووســـایی عیمرانـــی عەصـــا
وا دەتاســـێ حـــەق لەشـــەوقی تـــۆی نـــەبێ
نـــووری مـــانگ و خـــۆر وەکـــو ســـەنگی ســـیا
شـــەمعی دینـــت بیمـــی خامۆشـــیی نیـــە
تـــا حەشـــر بـــادی موخـــالیف لێـــی بـــدا
جـــەزبی تـــۆ ئـــاهین روبـــا دێنێتـــە چـــەرخ
میهـــری تـــۆ وەکـــو کـــەه و کێـــشی کـــەهروبا
ئانگـــە عیـــسا مـــورغی خـــۆی بـــێ ڕەهبـــەریی
ئافتـــابی مـــوعجیزەت گـــەر جیلـــوە کـــا
ڕووبـــەڕووی ئیحرامییـــانی کـــۆیی تـــۆ
عـــەطـرهـــا دێـــنێ هـــەموو صـــوبحێ صـــەبا
وا بـــەدڵ بـــۆ طـــەوفی کەعبـــەت موبتـــەلان
بـــوو بـــە خـــوێن نـــافی غـــەزالانی خـــەطـــا
ظـــوڵمـــەتی بـــۆ ئومـــەتی خـــۆت بـــردە دەر

[*] ئەم پارچە لە بەحری رەمەلی شەشی مەحذووفە کە ئەمە تەفعیلەکانیەتی:
فاعلاتن * فاعلاتن * فاعلن.

مووسا ئەر بڕوا لەوێ ڕێ ون دەکا
سەروی جەننەت هەر دەکا ئیدریسی کز
تا بە ئەندازەی قەدت بڕی قەبا
هەرکە ئیسمت بوو بە سککەی زەڕی دین
(شائیری دین بوونە ضربی شهردا!)
گەر نەهەنگی قولزومی ئیعجازی تۆ
بێتە ڕوو ثوعبانی مووسا رەد دەبا
هەرچە جان و جورمی بێ مەعلوومە لێم
خاصە بۆ تۆ ئافەریدەی کرد خودا
ون دەبێ وەك گەنجی قاروون زەڕی ناب
خاکی کەعبەت گەر نەبێ بۆ کیمیا
ڕووبەڕووی رەوضەی مونیرت ئینس و جین
دێن وەکو پەروانە بۆ شەوقی چرا
ئیستیخوانی دەستی لەتلەت بێ بە تیغ
هەر کەسێ دامانی دینت بەر بدا
دوشمنی صددیق و فارووقم بە جان
غەیری تۆ گەر دڵ قەبووڵ کا ئاشنا
بۆ ڕەواجی دین بە شمشێر و قەڵەم
کاتبت عوثمانە، شێرت مورتەضا
تیغی قەصصابی قەزا وەك گۆسفەند
گەردی کەعبەت جانی (سالم) کا فیدا

* * *

- ٥ -[*]

طوڕە بۆ ئابی بەقای چیهرە دڵی برد بە شتاب
بۆ دەلیلی ڕەھ ئەگەر کاری خضربێ لە غوراب
وا بەدڵ چەسپە جودا نابێ پەڕی تیری نیگەھ
کەی بیروون دێ بە کەسێ طوعمە لە چنگاڵی عوقاب؟
سیڕڕی مەکشووفە شەهیدی گوڵی چیهرەت لە مەزار:
دێ لە سەنگی لەحدی تا بە حەشر بۆیی گوڵاب[1]
بۆ سەرئەفرازی دەمی صوڵحی نیگاری (زو رنج!)[2]
حاضرە روتبە و پەستیی هەمە جا میثلی حوباب
هەر طەرەف رەمڵی بەیان و[3] هەوا گەرمی تەمووز
توشنە لەب کەشمەکەشە داوە بە من بەرقی سەراب
گونەهێکە بە قەدەر کوشتنی ئەولادی نەبی
عەفوی (سالم) دەمی کوشتن کە بزانی بە صەواب

* * *

[*] لە بەحری (رەمەل)ی هەشتی مەخبوونی مەقسوورە: فاعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلانیی.

[1] ئەم نیوە بەیتە لەبەر کێشەکەی دەبێ ئاوا بخوێنرێتەوە:

"دێ لە سەنگی لەحەدی تا بە حەشر بۆیی گوڵاب"

[2] ئەم پارچە لە لاپەڕە ١٤٠ی (ف) و ١٤٠ی (م) و ١٦٩ی (س) دا هەیە، لە س دا (٥) بەیتە بەیتی چوارەمی ئێرەی تێدا نییە، نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەم باش بۆ نەخوێنرایەوە، لە (م)دا نووسراوە:

"بۆ سەرئەفرازی دەمی صوڵح نەکا زۆری برنج"

[3] بەیان و... لە (م) و (س)دا (بیابان) نووسراوە و، دیارە ئەمەیش دروستە.

- ٦ -(*)

خۆشا هەر جا کە قەصدی لەب دەکا یار
دەبێتە مەعدەنی لەعل و نمەك زار
لە زەخمی خوێن وەکوو فەووارە دەقوڵێ
شەهیدی ناوەکەی موژگانی دڵدار
کە فەصصاد قەصدی فەصدی لێوی تۆی کرد
جیهان گرتی سەراسەر ڕەنگی گوڵنار[1]
پەناهی بردە بەر چاوت دڵی تەنگ
دەوای بیمار ئەگەر بکرێ بە بیمار!
لە خاکی کوشتەیی زنجیری زوڵفت
سەحەر دێنێ صەبا بۆی موشکی تاتار
سیەه زوڵفت کە ئەفشان بوو بە ڕوودا
لە لام ئاشفتە بوو تەرتیبی ئەشعار
هوما بگری دەبارێنێ لەپڕ لەعل
کە پیشەی کوشتەیی لێوت بە مینقار
دەترسم بێ لە ناکاودا سەمومێ
نە گوڵ بێڵێ نە دڵ بێڵێ نە گوڵزار
لە وەختێکا لەگەڵ تۆ ئاشنا بووم
نە حاجیب بوو نە مانیع بوو نە ئەغیار
لە حاڵاتی نەظەردا لێم دەتۆرێی
موژەت خوێنڕێژ دڵی (سالم) گونەهکار

* * *

(*) بەحری هەزەجی شەشی مەقسوور
مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ مەفاعیل

(1) ئەم پارچە لە ل: (٨٨)ی گوڵزاری بەهار و، (٧٤)ی قزڵجیدا هەیە، لە هەردووکیاندا ئەم بەیتە هەیە کە لە دەستخەتەکەدا نییە. هەندێ وردە جیاوازیی دیکەیش هەیە لە نێوانیاندا، لەوانە لەیەکەم دێڕدا لە هەردوو نوسخەکەدا (فصد = فەصد) نووسراوە، بەڵام لە دەستخەتەکەدا (قصد = قەصد)ە.

- ٧ -[*]

هەجوییات

مـــوو لـــە تـــەنھا بـــاز لـــە قـــەھرا بـــوو بـــە نـــووکی نیـــشتەر
دڵ لـــە ســـینەمدا دەســـووتێ هـــەروەکوو شـــەمع و فەنـــەر
تـــۆ ســـەراپا پەشـــم و ڕیـــشی خـــۆت لـــە ئـــاگر بـــۆ دەخـــەی؟
(الحـذر) خـــۆت دوور گـــرە ســـووتای بـــڕۆ هـــەی بـــێ خەبـــەر!
شـــا وەتـــەن، لەقلـــەق خـــەرام، گـــەردەن ســـەقاقوش، ســـەر زەغـــەن
ســـابرێن ڕیـــش، ناقـــە زانـــوو، پـــێ شـــترمورغ، عـــەقڵ کـــەر
گوربـــە خـــوو، ژیـــشك بـــەدەن، سووچـــەڕ مـــەکان، ڕووت کـــەمتیار
لووت چەکوش، (موو پەرسیش، پاپا روخ چەپەش، رەنگ جانەوەر)![1]

❊ ❊ ❊

---

[*] بەحری (رەمەل)ی هەشتی مەحذووف.

[1] ئەم پارچە شیعرە کە سەرەتای پارچەی (هەجویات)ەو، نازانین لە هـەجوی کێدایـە، لێـرەدا بـێ تـەواوبوون پچڕاوە و، نازانین جگە لەو بەشەکەی دیکەی ئەم پارچە چەند پارچەی دیکە شیعری ئـەم بابەتـە نایابـە تێـدا چووە. دوای ئەمە پێنج بەیت لە پارچە شیعرێکی دیکە نووسراوە، کە ئەویش هـەر لـە هەجودایـە و، نـازانین چەند بەیتی لە پێشەوە تێداچووە.

ئەم پارچە لە (ئەوراقی پەرێشان ل: ١٤٧)دا هەیە، لەوێ (١١) بەیتە. بەڵام لەوێش باش ناخوێنرێنەوە، یـان دروسـتتر بڵـێم: دروست نە نووسراونەتەوە. لە دوا بەیتدا ناوی (میرزا)یەکی تێدایە، واتە ئەو بەیتانەی لە هەجوی (میرزا) ناوێکـدا نووسـیوە کە میرزا سلێمانە کە سالم هەجوی کردووە. دیوانی سالم چاپی دووەمی گیو، ل: ٥٠.

لەبەر ئەوەی بەیتەکان دروست نە نووسراونەتەوە و باش بۆم نەخوێنرانەوە لێرەدا نەمنووسین.

- ٨ -[*]

هەڵپژا خوێن بە جگەرما دەمی غەمزەت بە ضەمیر
هاتە جونبوش کە بە ئاهم لە دەرۆ تا پەڕی تیر[1]
بۆ ڕەفوو کردنی چاکی دەمی شمشێر و برۆ
موژە تەڕدەستە لە دڵما وەکوو سووزن لە حەریر
هەمە جا خوار کشان تا بمبەیە چاهی زەنەخ(!)
کافری دڵ سیەهی دیدە دەبا دڵ بە ئەسیر
تا تەڕەددودمە لەسەر صەفحەیی دنیا لە غەمت
بەس کەشاکەش لە گوزەرمایە وەکو کلکی دەبیر
بۆ سروشتی بەدەنت ڕۆژی ئەزەل صانیعی کول
صافی مرواریی و ماهیی بە یەکا کردە عەجین[2]
بە نیگاری عەجەمی شێوەیی تۆ نایەتە ضەبط
تازە ئامووختە کەی مەشقی دەگاتە خەطی میر؟
زێڕە سەرمایەیە بۆ (سالیم)و کرمانی دەبا
شیعری کوردی کە بدا جیلوە لە لای شێخی کەبیر

* * *

---

[*] بەحری (رەمەل) هەشتی مەخبوونی مەقسوور: فاعلاتن، فاعلاتن، فعلاتن، فاعلن.

[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٩٦)ی (گوڵ)دا هەیە و، کەمێك جیاوازی وشە لە نێوانیاندا هەیە لەوانە: لە دەر و تا پەڕی تیر (گوڵ) لە دەروونداا.

[2] عەجین: (گوڵ) خەمیر، ئەمەیش ڕاستە لەبەر سەرواکەیش.

- ٩ -[*]

بەدەرومــــــدا وەفـــــا کێـــــشاویە مەرکــــەز
هـــەتا نـــەمرم لـــە حـــەظ ناکـــەم تـــەجاوەز
کوهـــەن ناکـــەم قوماشـــی عیـــشقی جانـــان
هـــەتا قـــابیز نـــەیێ ڕۆحـــم نـــەکا گـــەز
بەنـــەوعێ چـــەرخی داوم چـــەرخەیی چـــەرخ
رەگـــی دڵ بـــادرا وەك ڕشـــتەیی قـــەزز
بـــرادەر مـــادەرە هینـــدوویی باغـــت
غـــولامی چـــاوی مەســـتت دوختـــەری ڕەز
بەشـــەرعی شـــافیعی گـــەر نەهیـــە کوشـــتن
لـــە شـــەرمی شـــەرعی دولبەردایـــە جـــایز
شـــەوی فیرقـــەت لەبـــەر غـــەم تـــا ســـەحەر گـــاه
لـــە پـــەهلووم خـــارە (ســـالم) نـــەرمیی قـــەزز[1]

* * *

---

[*] بەحری (هەزەجی) شەشی مەحزووف:

مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ فەعوولون

[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٨٥)ی گولزاردا هەیە و کەمێك جیاوازی لەنێوان وشەدا هەیە.

- ١٠ -[*]

بــه پابۆســتی بگــا گــەر ســەر وەكــو فــەرش
ســەری فــەخرم دەچــێ بــۆ پایــەیی عــەرش
نیگــاهی چــاوی مەســتت گــاهی ئیمــا
دەبەخــشێ نەشــئە بــۆ دڵ هــەروەكو بــەرش
ئەگــەر مــانیع نــەبن دەســتم دەگــا پێــت
درازیــی ئاســتین و كۆتــەهی ئــەرش
مــوژەت طــابــوور و مــیر ئالآیــە چــاوت
یــەرش بــۆ دڵ دەبــەن گــەر بــێ بلــێ عــەرش[1]

❊ ❊ ❊

---

[*] بەحری هەزەجی شەشی مەقسوور:

مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ مەفاعیل

[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٨٠)ی قزڵجی و (٨٦)ی گوڵزاری بەهاردا هەیە، لەتەك كەمێ جیاوازیدا لەوانە: لەبری (گەر بێ بلێ عەرش) لە گوڵزاردا نووسراوە (.. بێ بیستنی عەرش).

- ١١ -(*)

بەقیبلەی ڕوو بە ڕووت میحرابە بۆ دڵ
بەلەب قوبلەت وەکوو جەللابە بۆ دڵ
شەوی دەی بێ چرا پڕ نووره کوڵبەم
خەیاڵی عاریضت مەهتابە بۆ دڵ
ئەلەم ئاسایشی ئەربابی عیشقە
هەموو خاری جەفا سنجابە بۆ دڵ
قەنارەی حازره هەر سوو لە موژگان
لە چاوتا مەردومەك قەصابە بۆ دڵ
سەمەك بم گەر لە جەورت بچمە دەریا
موژەت بەرگەشتە وەك قوللابە بۆ دڵ
بە میحنەت هاتە لەغزش قەلبی (سالم)
خەیاڵت مەعدەنی سیمابە بۆ دڵ

* * *

(*) بەحری هەزەجی شەشی مەحزووف.

- ١٢ -[*]

رۆژی دڵ هەر شەوی تارە چە لەوێ بم چە لە مـێ بم
مەنزڵی گیسوویی یارە چە لەوێ بم چـە لـە مـێ بم
گۆشـەگیرم لـە فـیراق و لـە وەصـڵ دەمخەیـە لا[1]
مەنزڵم هەر لە کـەنارە چـە لـەوێ بم چـە لـەمێ بم
گاهی بوعدت دەڕژێ لوئلوئی ئەشکم وەکـو قـورب
دیدە مەشغووڵی نیثـارە چە لـەوێ بم چـە لـەمێ بم
جەوری وەصڵت شـەرەر و، حـاڵی فیراقـت سـەقەرە
جایی من هەردوو لە نارە چە لەوێ بم چـە لـەمێ بم
بەریدا طورەیی دڵ و لەشکری غـەم حەڵقـەیی دا[2]
دەوری ئەو جوملە حەصارە چە لەوێ بم چە لەمێ بم
تا خەیاڵی قووەتی بـێ قوربـە لـە (سـالم) فیرەقـت
روویـی جەنانـە دیـارە چـە لـەوێ بم چـە لـەمێ بم

* * *

(*) بەحری رەمەلی هەشتی مەخبوونە: فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون، جگە لە صەدرەکانی دوای دێڕی یەکەم کە مەخبوونی مەحذووفن.

(1) ئەم پارچە لە لاپەڕە (١٠٢)ی قزڵجی و (١٣٦)ی گەلاڵەدا هەیە، بەڵام جیاوازیی زۆر لە نێوانیاندا هەیـە، لەوانە کۆتایی قافیەکە لە هەردووکیاندا (چە لەمێ بم چە لەوێ..) وەك دەبینی لە دەستخەتەکەدا (چە لەوێ بم چە لەمێ بم)ە. لە جیاوازییەکانی دیشدا دەستخەتەکەم بەلاوە دروستترە، بۆیە وەك خۆی هێشتمەوە.

(2) ئەم نیوە بەیتە کە بەو شێوە هێناومەتە سەر ڕێنووسی ئێستە کێـشەکەی ڕەوان نـابێ، بـەڵام ئێـستە لـەم حاڵەدا تا کاتی دەستکەوتنی دەستخەتی دروستتر وای بەباش دەزانم وەك خۆی بێت.

- ١٣ -[*]

لەقلـــەق ئاســـا لـــەق و بەدڕەوتـــە فـــلان
بـــە هـــەيۆلا (نتطـــرى!) نەوتـــە فـــلان[١]
دێمـــە مەدرەســـە (نتحـــواه!) مـــەنار
قامـــەتی شـــاهیدی مزگەوتـــە فـــلان
پـــەیڕەوی (ســـبعە)ی قورئانیـــە بـــەوەی
نـــەبو خـــاریجی لـــە هـــەر حەوتـــە فـــلان
عیززەتـــی هەرچـــە ئوصـــوولاتە نـــەما
بەســـکە بـــەد لەهجـــە و بەدصـــەوتە فـــلان
جامـــەدارانی حـــەمامن شـــاهید
کـــونی پـــشتی وەکـــوو ئەشـــکەوتە فـــلان
یـــەك طـــەویلـــەی کـــەر ئەگـــەر هـــەمڕاهی بـــێ
هەمـــەجا قـــایم و بەرکەوتـــە فـــلان
وەك درەخـــتی ڕەشـــە یـــا ڕیـــشەکێف
هـــەر لەســـەر تـــا بەقـــەدەم چـــەوتە فـــلان
خایـــەیی گزگلییـــە و نەوســـی بـــەڕوو
شـــەکەمی کونـــدەیی پـــڕ جەوتـــە فـــلان

* * *

---

[*] بەحری ڕەمەلی شەشی مەخبوونی مەقسوور:

فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلان

[١] ئەم پارچەم لە هیچ سەرچاوەیەکی دیکەدا نەدۆزیەوە و یەك دوو وشەیشیم بۆ نەخوێنرایەوە و بە گومانەوە ڕوونووسم کردن.

- ١٤ -(*)

قادری بۆ نەظم و بەینی کوفر و دین[1]
پەرچەمت وا بگرە دانەگرێ جەبین
غەیری قاروون کێ دەزانێ جێی ڕەقیب
مووسائاسا گەر موطیعم بێ زەمین
تا دەنووسێ سینی بۆسەی تۆ قەڵەم
دێنە سەر کاغەز مەگەس بۆ ئەنگەبین
جانشینی جەم بە حیشمەت من دەبم
گەر وەکوو لەعلی لەبت بم بێ نگین
بەرمەدە دەستم لە گۆشەی دامەنت
تا لە دنیا هەڵتەکێنم ئاستین
پێچ و خەم بەس وا لە مووتا تا برۆ
کێ دەگاتە چینی زوڵفت؟ حیصنی چین!
خوون فشانە وەختی لوطفیشت نیگاه
فەرقی کوا بۆ دڵ زەمانە ئەصلەح وەکین(!)
فەرزی عەینە حەمدی ئەو تا بێ نەفەس
خالیقە ئیجادی نووری کرد لە طین(!)
خانە وەك زیندانە بۆ (سالم) لە غەم
غەیری سایەت گەر ببینێ هەمنشین

* * *

(*) بەحری رەمەلی شەشەمی مەقسوور:

فاعیلاتون/ فاعیلاتون/ فاعیلان.

(1) ئەم پارچە لە (ئەوراقی پەرێشان ل: ١٥٨)دا هەیە و، لەوێ هەشت بەیتە. هەروەها لە کەشکۆڵی (قزڵجی)شدا ل: (٧٩) هەیە.

- ١٥ -[*]

نیگـەه ناکـەی بـەلای ئوفتادەگانـا قـەد لەبـەر تـەمکین
دڵت کردم بـە خـوێن سـا بەسـیەتی ئـەی کـافری بـێ دیـن!
بە دین صەنعانم و، غەم کۆهکەن و، مەنزڵ لە لای مـەجنوون
(بخوتـو دخـت ترسـای بم و لیلـی بـرخ شـرین!)[1]

❊ ❊ ❊

---

[*] بەحری هەزەجی موثەممەنی موسەببەع:
مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ مەفاعیلان

[1] ئەم نیوە بەیتەم بە دروستیی بۆ نەخوێنرایەوە، وەك خۆی و بە ڕێنووسەکەی خۆی رِوونووسم کرد.

- ١٦ -[*]

تــا تاقــه لــه ســینەم دڵــی غەمدیــدە لــەکۆی تــوو
مەشــغووڵە وەکــوو کووکــووی وێرانــە بــە کووکــوو
وەصلت ئــــەمەری ڕەنجی منــی زاری چــە دەبــەردا[1]
وەك مەوسیمی گوڵ عەهدی چلۆن هاتو؟ چە زوو چــوو؟!
تــــــەرکی جـــــەفا بێهوودەیــــــە لابـــــە و زاری(!)
خــۆ تــا بــە ئەبــەد جەوهــەر و قانوونــە لــە گــوڵ ڕوو
پــــڕ موشـــــکیلە ئــــەم حاڵــــە بکـــا چـــارەیی دەردم
بــێ بــۆیی شــیفا، دارووپــی تــۆ، فکــری ئــەرەسطوو
ئــــەبنائی حەبەشــــزادە چــــە مەقبوولــــە لــــە لای ڕۆم
دانیـــشتوە بـــە زانـــوویی ئودەبـــا چـــاکیری هینـــدوو
وا ســیڕڕی (هوالحــق) بــە یــەقین کەشــفە لــە خــاطــر
هــەر (هــو هــو)ە شــوغڵی دڵــی غەمدیــدە لەگــەڵ هــو
بــۆ صــیدقی قــسەم بــادی ســەحەر شــاهیدە بــابێ
بــێ بۆیــە لــەروویی گێــسوویی تــۆ نافــەیی ئــاهوو
(ســالم!) بەســـەرت تـــا (قەرەســـوو)م لێـــوە دیـــارە
بــارە لــە دڵــی خەســتە ئەلــەم وەك کــەلی شــاهوو

* * *

---

[*] بەحری هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووفە:
مەفعوولو/ مەفاعییلو/ مەفاعییلو/ فەعوولون
[1] لە دەستخەتەکەدا ئاوایە کە نووسیم، ئەگەر (دە)کەی نەبێ دروستە.

- ١٧ -[*]

ئـەی دڵا حەڵقـەیی ئـەو زوڵفـە هـەموو دامـە مەچـۆ[1]

ڕۆیـنی ئـەو ڕەهـە سـەرخود طـــەمەعی خانـە مەچـۆ

لازمـــە گـــەر چـــە دڵا دیـــدەنی دولبـــەر لـــێکن

قـــەولی ئـــەو دەرحـــەقی تونـدیی و دشـــنامە مەچـــۆ

* * *

(*) بەحری ڕەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف.

(1) ئەم دوو بەیتە هەر بەو شێوە نووسراون و سەرەتا و کۆتاییان دیارە و، ناتەواویی لە لاپەڕەکەدا نییە.

رەفیق بێن و تەماشاکەن دەمی بووکبردنە ئەمشەو
هەوای بووکێ (بەدان) و، مەیلی زاوا (کردن)ە ئەمشەو
موهەییای کرد فەلەك طەوقی بلوورین بۆ ملی داماد
چەلیپا هەردوو پێی بووکێ دووشاخەکردنە ئەمشەو
لەگەڵ کاروانەدا ئاوازی پۆپڵە وەك جەرەس هەڵسا
لەدەست زاوا لەدەست بووکا خرنگەی بازنە ئەمشەو
دەڵێن: بەربووکی باوان دەستەخوشکی مادەری بووکە
لە زاوا خۆی دەترسم بگرێ بووکی پاژنە ئەمشەو[1]
خەزوورەی بووك لە ڕەقصایە وەکوو ئەشطەر لە ڕووی بەچچە
خودی زاوا لەبەر دوختەر لەحاڵی مردنە ئەمشەو
نەفیری شادییانەی زاوا بڵند نابێ[2]
چبوو عیننینە زاوا، یا مەگەر بووك بێ بنە ئەمشەو؟!

* * *

(*) بەحری هەزەجی هەشتی تەواو.

(١) یەك دوو زاراوە لەم پارچە شیعرەدا هەن ڕوونکردنەوەیان مانای شیعرەکە ڕوونتر دەکاتەوە. (پاژن) یان (بەربووك) بەو ئافرەتە دەڵێن کە لە لایەنی ماڵە باوان ـ خانەوادەی بووك ـ ەوە لەتەك بووکدا دەنێررێت، دیارە ئەو ئافرەتەیش لە لایەنی ماڵە زاواوە دەنێررێت پێی دەگوترێ پێخەسوو. سالم دەڵێ: بەربووك دەستەخوشکی دایکی بووکێیە، دەترسم زاوا لەباتی بووکێ لنگی بەربووکی پاژن بگرێتە دەست!
عیننین: ئەو پیاوەی یارۆکەی شلەپەتەیە و هەڵناسێ و کارا نییە.

(٢) ڕەنگە ئەگەر ئاوابێ لەنگییەکەی نەمێنێ و باشتر بێ:
نەفیری شادییانەی بووك و زاوا بۆ بڵند نابێ؟

- ١٩ -[*]

حورمـــەتی دڵ واجبـــە چـــونکە مـــەکانی دولبـــەرە[1]
مەیـــشکێنن نـــاوی، پـــڕ ئیکـــسیری کەعبـــەی ئەکبـــەرە
شـــیفتەیی گێـــسووی ئـــەیازێکم لـــە غـــەمی مەحموودســـان
لەشـــکری غـــەمزەی لـــە غەزنـــەی مـــوڵکی دڵ غارەتگـــەرە

* * *

---

[*] بەحری رەمەل.

[1] ئەم دوو بەیتە لە شێوەی چوارخشتەکیدا نووسراون و، سەرەتا و کۆتایی لاپەڕەکە دیارە و، ناتـەواوی پێـوە دیار نییە.

- ٢٠ -(*)

دادەپۆشـێ سـەر و گـوێی زیـن لـە نەشـیب(١)
(چـونكە بـێ كردنـە كلـە و مـدوە!)
دوشـمـنی تۆیـە ئەگـەر ڕۆیـینی توند
بـۆزە هەتكـە بـڕۆ سـا وەخـتی هـەوە
مـەنزڵ و بـاغی وەكیـل صـەد قەدەمـە
شـەوە سـا بـۆزە بـڕۆ گـاهی خـەوە
سـەعی نـووح مـاین و ئەسـپێكی كـە هێشت
نـەری دوو مادەیـە گـەر مـابێ ئـەوە
گـەر لـە دووشـان(٢) بگەمـە شـاری سـنە
دەیفرۆشـم – بـەخودا – تـا قەڵـەوە

* * *

(*) بەحری ڕەمەلی شەشی مەخبوونی مەحزووف.

(١) ئەم پێنج بەیتە كە دیارە لە هەجوی ماینەكەدا گوتوونی و لەو كاتەدا لە دەوروبەری شاری سـنەدا بـووە.. كۆتایی پارچە شیعرێكە سەرەتاكەی بەر ئەو بەشە دەكەوێت لە بابەتی هەجودا تێداچووە.

(٢) لە دەستخەتەكەدا وەك (كر لدوشان)وایە، نەمزانی مەبەستی چییە.

- ٢١ -[*]

بیستم ئاغە سوورە مەدحی واشەگێڕیی کردووە[1]

(اوند مست د ژنوی باریوە یا مردووە!)
ئالە زاقە و، جرەیو، کۆلارە پشتە و، سنگ بچووك،
لاق درێژە، چنگ مریشکە و، کەم فرە، چاو مردووە
هەر لە عەمەدەن خۆی لە داو داوە کە (جاسم!) بیکرێ
چونکە تۆرە، مورغی باغە، خۆی لەوان گوم کردووە
گاڵتە مورغانی کێوە، هەر کە فیکەی لێ دەکا
ئێستە لەو ترسە لەسەر دەستکێشە خۆی مات کردووە
گەر بچێتە مێرگەوە قازلاخ بە جرِ توورەی دەکا
بۆ جێگاگۆرکێ لە صەحرا هەر بە شەو ڕابوردووە
صینفی مورغیش گەر وەکوو ئینسان جوداکەی، میللەتی،
ئاشیانەی گەر لە خانەی ڕۆستەمە جینسی جووە!
مێخەکە وەك پارچە بۆ هەردوو پێی ئامادەیە
بۆ کونی لووتی خەفەقان خۆی موهەییا کردووە
ڕەنگە هەرکەس چاوی بەم سنگ و سەر و کلکە کەوێ
پێی بڵێ: لەعنەت لە بابی ئەو کەسەی تۆی گرتووە!
ئەحمەدی کاکم دەڵێ: قالە وەرە وا واشەکەت
باقڵی من هێلکە دەکا وا وەك مریشك پس کەوتووە!
واشەخێو واشە وا کاکم (بام درّاکیە!)
(بعد ازین) دایم بەبێ هیچ لەو تەلانە قووقووە

---

[*] بەحری ڕەمەل.

[1] واشەگێڕیی، یان بازەڕاوو، ڕاوە باز، بابەتێکە شاعیرانی کۆنمان بە گەلێ شێوە تۆماریان کردووە و، شیعری جوانیان گوتووە، بە تایبەتی شاعیرانی زاراوەی گۆرانی. دەکرێ ئەم بابەتە وەك باسێکی فۆلکلۆری دەوڵەمەند لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت.

- ٢٢ -[*]

در وصف والی[1]

مـــــەهی دی هاتوچـــــو رابـــــورد شـــــەوی دەی
دەســـا دەی مـــەی بـــدەن ئـــەمجا پـــەیا پـــەی
خەلاصـــم کـــەن لەدەســت غـــەم مـــوطـــریـــب ئامـــان
بـــــەدەنگی بەربـــــەطو چـــــەنگ و دەف و نـــــەی
دەبـــــێ ســــــاقی لــــــەمێ عیـــــسانەفەس بـــــێ
بـــە نەشـــئەی مـــوردەیی صـــەد ســـاڵە کـــا حـــەی
زومەڕڕەدڕەنگـــــە صـــــەحرا و، بـــــادە گوڵگـــــوون
هـــەتا کـــەی کـــا (پلـــی!) چـــەنگی دەخیـــل دەی؟
چـــە رەنگینـــە بـــە مەســـتیی روویـــی ســـاقیی؟
چـــە دڵگـــیرە صـــەدای: هـــەی بێنـــە مـــەی هـــەی؟
عەجـــەب صـــەفوەت دەهێکـــە مـــەی حەقیقـــەت
لـــە دڵ بـــیروون دەکـــا: غـــەل و، غـــەش و، غـــەی
بـــە یـــەغما چـــوو هەمیـــسان طـــاقـــەت و هـــۆش
لـــە چـــاوی مەســـتی ســـاقیی ئـــۆف خـــودا وەی
صـــــوراحیی وا لەبـــــەر پێـــــت مـــــەی دیـــــارە
نیهـــانیی قـــەد نییـــە ڕازت، چـــە فیتنـــەی؟
لـــــــە ســـــــــایەی دەوڵـــــــــەتی (والی) (وإلاّ)
لەهـــەر بەزمـــە وەکـــوو چەشـــنی (جـــەم) و (کـــەی)
لـــە بیمـــی ســـەحنەیی ئـــەو ســـینە رەهـــزەن
نـــەماوە هـــەر لـــە (بەصـــرە) تـــا بـــەڕی (رەی)
ئیـــــشارەی بـــــەرقی تێغـــــی رۆژی مەیـــــدان
بـــە چـــالاکیی دەکـــا ئەســـپ قـــڕان پـــەی
مـــەه و مـــاهیی بـــە جـــەولانی دەکـــا رێـــش

---

[*] بەحری هەزەج.

[1] لە ستایشی والیدا. بەڵام نازانرێت کام والییە.

لـــه ضـــەربـــی سمـــی ئەســـپ و نـــووکی نێـــزەی
دەزانـــــن بــــۆ مەســـــیح کەوتــــە پـــــشتی ڕۆژ
لـــــەناو ئــــەوجی بڵنــــدیی داری ســــفتەی؟
ظـــوهـــووره ڕەنگـــی فـــیردەوس و جەهەننـــەم
لـــە خـــشپە و بـــەزمی قـــەهر و فەلاقـــەی(!)
بـــەدەن پـــۆش گـــەر موزەییـــەن کـــا بـــە دۆشـــی
دەپۆشـــێ پڕتـــەوی خـــۆر شـــەوقی شـــەمەی
ئەگـــەر مـــەیلی کـــەرەم کـــا طـــەبعـــی شـــۆخی
دەکاتـــە مـــەردی دوو نـــان (حاتـــەمی طـــەی)
بەخاصـــییەت وەکـــوو زمڕووتـــە عـــەدلی
ڕەبـــی ســـا دوشمـــنی کـــوێر بـــێ وەکـــوو حـــەی[٢]
لـــە باغـــا بەیـــدی مـــەجنوون زۆر بـــە دەعیـــە
ئەبـــەد تـــا بـــێ بـــە ســـەجدەی ئـــەو دەبـــا پـــەی
(نیگـــاو!) ڕەسمـــی ـ بـــەڵێ ـ گـــەر بێتـــە خـــاطـــر
دەکـــا شـــەق ســـینەیی قەیـــصەر بەدەشـــنەی
ئەگـــەر بـــێ مـــەیلی ڕاو کـــا بـــۆ تەفـــەڕڕوج
دەکـــا (تحـــوە!) طـــوغـــرول چـــنگی واشـــەی
بـــە دەنگـــی تـــەپڵی بـــاز گـــەر بـــازی بـــەردا
(عوقـــاب) وەك (کـــارەوان)[٣] ماتـــە لـــە حەملـــەی
خودایـــا ســـا لـــە ڕێـــی ســـاقیی کـــەوثـــەر
هـــەتا بـــێ بـــاغ و تـــاك و شـــاخ و ڕیـــشەی
بـــە بـــەزم و کامـــەرانی و عـــەیش و عوشـــرەت
لـــە بـــادەی لـــوطفـــی حـــەق پڕبـــێ پیاڵـــەی

* * *

[٢] حەی: لێرەدا مەبەست کوێرە مارە.

[٣] کارەوان: قەتێ، کوڕ کوڕ.

- ٢٣ -(*)

چ دەبـــێ گـــەر لـــە ڕەقیـــبم دڵـــم ئـــازاری ببـــێ؟
هـــەر گـــوڵی بوبـــول بـــێ حوکمـــە دەبـــێ خـــاری ببـــێ!

مانیعـــە بـــۆ گـــوزەری دڵ لـــە روخـــت زولْفـــی ســـیاه
گەنجی بێ هەر طـەرەفـێ شـەرطـە دەبـێ مـاری ببـێ

زەحمەتـــە عوقـــدەیی خـــاطـــر بـــە ویـــصالت وا ببـــێ
قەدەغـــەی بۆســـە دەکـــەی دا لـــەبی مـــن بـــاری ببـــێ

نایـــەڵێ لـــەذزەتـــی وەصـــڵت لـــە دڵا جـــەوری ڕەقیـــب
شـــادمانیی نییـــە بـــۆ ئـــەو کەســـە ئـــەغیاری ببـــێ

لـــە ڕەهـــی کەشمـــە کەشـــا جـــانی هەمیـــشە هـــەدەرە
عاشـــقی بـــێ دڵ ئەگـــەر دولبـــەری عـــەییاری ببـــێ

بە شەوێ ڕەنگە بەڵەد بـێ لـە غـەم و طـوولی فـیراق
گـــەر طـــەبیـــبم وەکـــوو مـــن دیـــدەیی بێـــداری ببـــێ

جـــان نیثـــاری ڕەهـــی جانانەیـــە (ســـالم) بـــە ئەبـــەد
لەتـــەکا تێغـــی جـــەفا گـــەر دڵـــی ئینکـــاری ببـــێ

* * *

(*) بەحری ڕەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف.

- ٢٤ -(*)

تــا مـــەنزەڵی تـــیری نیگـــەهت نـــاوی دڵـــم بـــێ
یـــارەب هەمـــەجا طـــورڕەیـــی تـــۆ تـــەوقی ملـــم بـــێ
خـــوێن کـــا جگـــەرم خـــاری ئەلـــەم وەخـــتی تەماشـــا
بێ عـــاریـــضی تـــۆ گـــەر هەوەســـی ڕوویـــی گـــوڵم بـــێ
پـــڕ بـــادەیی خـــوێن بـــێ بـــە ئەلـــەم بیلبیلـــەیی چـــاو
بـــێ دولبـــەر ئەگـــەر ئـــارەزوویی جـــامی ملـــم بـــێ[1]

(*) بەحری هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووفە:

مەفعوولو/ مەفاعیلو/ مەفاعیلو/ فەعوولون

(1) ئەم پارچەم لەهیچ سەرچاوەیەکی دیکە نەدی، هەندێ وشەیم باش بۆ نەخوێنرایەوە. ئەم وشەی دوایی کە بە (ملم)م نووسی دەشگونجێ (لمم) بێ.

بەیتە تاك و جووتە بڵاونەكراوەكان

* پارچەی:

"نمـەکی ریتــە بــرینم نمـەکین روویــی مــەلیح"ی لاپــەڕە ٥٤ی چــاپەکە چــوار بەیتــە لــە دەستخەتەکەدا پێنج بەیتە و ئەم بەیتەی خـوارەوەی کـە لـە دەسـتخەتەکەدا بـەیتی دووەمـە زیادە.

یــەم صــیفەت بێتــە تــەلاتوم بــە ئەبــەد نــازانیٚ

رەمزی پێش ئامەدی کاری مــنی بێــچارەی سـەطـیح

* * *

* پارچەی:

"یــادی زولــف و ئــەبرۆ و موژگــانی یــار"ی لاپــەڕە (٦٠)ی چــاپەکە چــوار بەیتــە و، لــە دەستخەتەکەدا شەش بەیتە و، ئەم دوو بەیتەی دوایی زیادە:

دەست ئەدا بۆم روو لــە روومــاڵینی دۆســت

گــەر موقــارین بــن خــەزان و نەوبــەهار

کــەی بــە (ســالم) دەردەچــیٚ (ســالم) کەبــەد

صــەیدی صــەحرایی شــکاری شــاهوار؟

* * *

* پارچەی:

"لیلی وەشانی ملکی عرب جملە یك بە یك" لە چاپەکەدا ل: ٧٧ شــەش بەیتــە، بــەڵام لــە دەستخەتەکەدا حەوت بەیتە و ئەم بەیتەی زیادە:

هــم شمــع شــرع توبــە دکــا منــع گمرهــی

هــم روشــن از جملــە تــو در دیــدە مردمــك

* * *

* پارچەی:

"دەزانی باغی بەختی ئەهلی دڵ بۆ قەت ثەمەر نادا" لە چاپەکەدا ل: ١٧ هەشت بەیتە و، لە دەستخەتەکەدا دە بەیتە و پێش دوا بەیت ئەم دوو بەیتەی زیادە:

بەحاڵی نامورادی من وەها موشتاقە مەعشووقم

لە گــوڕەی (بو نوابینی رەو) بادی ســەحەر نادا

لە فیکری پاسـی عیـصمەت وا بـە ظـاهـیر دوو رەنگـە
لە حوکمی دووربینا قەط قەط بەمن رێگەی گوزەر نـادا

*　*　*

* پارچەی:

"طەریقی عیشقت ئەر بەردەم خەجاڵەت بم لە مەحشەردا" کە لە چاپەکەدا (ل: ٢٢) پێنج بەیتە لە دەستخەتەکەدا شەش بەیتە و، ئەم بەیتە، کە سێیەم بەیتە، زیادە:

قەبووڵ ناکەی خەیاڵیشت لەناو دڵما مـوقیمی بـێ
نەوا پەژموردە بێ گوڵدەستەیی حوسنت لە مەجەڕدا

*　*　*

* پارچەی:

"چـەشمەیی نـەهری ڕەوان دیـدەیی گریـانی منـە"ی (ل: ١٣١)ی چـاپەکە دە بەیتـە لـە دەستخەتەکەدا (١١) بەیتە و ئەم بەیتەی کە پێش دوو بەیتی کۆتاییە زیادە:

وا دەزانم کە لە فیردەوسی جەمالا بە فەریب
دانەیی خاڵی لەبت باعیثی عیـصیانی منـە

*　*　*

* پارچەی:

"لـەناو زوڵفـا بـەڕوو دڵـدارە مەسـتوور" کـە لـە چاپەکەدا (ل: ٦٣) حـەوت بەیتـە، لـە دەستخەتەکەدا ئەم بەیتە ی-کە بەیتی شەشەمە- زیادە:

بەکـەس ناگـا خـەراجی هینـدوویی خـاڵ
لە قەلعەی چینی زوڵفـا بـوو بـە فـەغفوور

*　*　*

* پارچەی:

"بەڕووی ڕۆژا نواندی لەیلی دەیجوور"ی لاپەڕە ٦٣ی چاپەکە (٩) بەیتە لـە دەسـتخەتەکەدا (١٠) بەیتە و ئەم بەیتەی خوارەوە کە زیادە پێنجەم بەیتە:

تەحـــەڕوك بـــۆ شـــەریانی عەینـــەین
بلـوورین سـاقی وەك مـاهی سـەقەنقوور!

*　*　*

بەشی فارسی

شیعره فارسییه‌کان

دەستخەتی سەرچاوەی ئەم باسە وەك ئەو شیعرە کوردییانـەی تێدایـە (١٠) پارچـە شـیعری فارسیشی تێدایە، بەڵام من پارچەی کۆتایی دەستخەتەکەم هەڵبژارد، وەك نموونەی شیعری بڵاو نەکراوەی فارسیی ئەم دەستخەتە.

ئەم پارچە شیعرە درێژە، مـەثنەوییـە، لـە کۆتاییـەوە نازنـاو (سـالم)ی تێـدا نییـە، بـەڵام دەستخەتەکە وا دیارە جگە لە شیعری سالم شیعری کەسی دیکـەی تێـدا نییـە، چـونکە هـەر لەدوای کۆتایی ئەم پارچە شیعرەوە — وەك لە کۆتاییەوە دینووسم — نووسراوە:

"بحمدالله باتمام رسید وبخاتمت انجامید دیوان کردی سالم جهة ارجمندی احمد آغا تحریر شد"

ئەو پارچە شیعرەکانی دی بەشی فارسییەکەم دواخست بۆ هەلێکی دی، یان بـۆ ئـەو کاتـەی دیوانی سالم بە لێکۆڵینەوەوە بڵاو دەکرێتەوە، هەر کەس ئەو کارەی ئەنجام دا پارچە شـیعرەکان و وێنەی دەستخەتەکەیش دەخەمە بەردەستی بۆ لێکۆڵینەوە.

ساقی‌نامهٔ سرکار شیخ

وکـــــر دشـــــنهٔ دهـــــر خـــــونریز شـــــد
زمـــــین و زمـــــان فتنـــــه نکیـــــز شـــــد
ســـــپه‌را ســـــیه چـــــهر و چـــــبر آمـــــدی
بخـــــون دلـــــیران دلـــــیر آمـــــدی
ز روز و شـــــب چـــــرخ دولاب کـــــرد
پلـــــنگ دور ســـــنگ اســـــت انـــــدر نـــــبرد
عجـــــب ســـــست پیمـــــانی وســـــخت چـــــهر
ز چـــــهرت نـــــه پیداســـــت آثـــــار مهـــــر
کـــــسیرا کـــــه بـــــر خـــــوان صـــــلا میزنـــــی
ز خـــــوان بـــــلا بـــــر بـــــلا میزانـــــی
جـــــز از تـــــو نـــــدیم کـــــه بـــــر خـــــوان خـــــویش
بریـــــزد کـــــسی خـــــون مهمـــــان خـــــویش

نه مادر همه مهربانی کند
بنور از خود همزبانی کند
ز خون سازدش شیر پستان دهر
چو خاری بپا خلد جان دهد
نوای زال گردون چه بد مادری
که چون شیر خون جوانان خوری!
بر خم تو تا چند آلا شیم
بیا ساز زمانی درآسا شیم
ساقی بگو نخوایی از سر نهد
بکف جام یاقوت احمر دهد
قدمم یکدم در شبستان نهد
یکم جرعه از جام مستان دهد
کجا موکب شهریاران دهد
کزیشان نه‌بینم نشانی بشهد
همه مست جامند و سراندسر گرم می
چه کیخسرو جم، چه جمشید و کی
بده ساقی آن باده‌ء جان نواز
جهان منیر باینست مهمان گداز
ازان باده دل را چه سازش دهد
جهان را دل اندر گذارش دهد
گروهی که عار از شهی داشتند
همه جام خودرا تهی داشتند
ز دام خیالات بگریختند
برفتند و پیمان ها ریختند
بیا ساقیا آتشم تیز کُن
مرا نیز پیمانه لبریز کن

بریـــــزم یکــــی جـــام مــــی در بکـــــام
ازان پـــــیش کـــز مـــــی بریـــــزد بجـــام
بــــهبین ســـــاقی ایــــن بـــــزم پـــــاکیزه را
بیـــــــا رای آن دخـــــــــت دوشــــــــیزه‌را
بـــــــــیرون آور از پـــــــــردهٔ شیــــــــشه‌را
کــــه جـــــان پـــــرده پرداخــــــت ز اندیــــــشه‌را
حریفــــــان بقــــــصدش چــــــو آیـــــین نهنـــــد
ز یـــــک جلـــــوه صـــــدجان بکـــــابین دهنـــــد
نــــه بـــــر صـــــدر میخانــــه صـــــفها زدنــــد
بـــسان غــــرا ز مــــــی بکفهـــــا زدنـــــد
بعــــشرت همـــــه بـــــاده بـــــر کــــف بُدنــــد
در آخـــــر چــــنان بــــاده در کــــف شــــدند
بیـــــا ســــاقی آلـــــوده شــــد دامـــــنم
غــــم نیـــــکُ بــــد تــــا بکـــــی در تـــــنم؟
مــــیم ده کــــه مخمــــور خــــواهم شـــــدن
وز آلـــــــودگی دور خــــــــواهم شــــــــدن
ازان مــــــی کــــــه ســــــر صـــــمد بخــــــشدم
رهـــــای زهــــــر نیـــــک و بـــــد بخــــشدم
دریغـــــــا غـــــــم ناگهـــــــان در رســــــــد
... بهــــــــار خـــــــزان را طــــــرب در رســــــد
مــــیم ده کــــه ســــر گــــرم مـــــستی شـــــوم
مگــــــر فـــــــارغ از رنــــــج هــــــستی شـــــوم
مـــــی ده کـــــه عــــاری ز شــــــرمم کنــــــد
دمــــــی فــــــارغ از ســـــردو گـــــرمم کنــــــد
ازان مــــی کـــــه تابــــان چـــــو خورشـــــید بــــود
زمــــــانی کـــــه نـــــه‌جام و جمــــشید بـــــود

بیا ساقی این چرخ گردان نگر
به چرخ آفت شیر مردان انگر
مدار جهانرا قراریست سست
به پیمانه بایست پیمان درست
فلك را بحالی زند دیر نیست
بده می که هنگام تاخیر نست
ازان می چو جامی بسر برنهم
فلك را ز نو دور ار سر نهم
بیا ساقیا چست و چالاك باش
زمانی نه بر دور افلاك باش
مرا در عمر آخر آمد بیا
نگه دار فرصت بیا ساقیا
که هر زده مر گوش آگاهرا
ندا تیست (انی انا الله) را
بده می که باچشم بینا روم
بهم رازی طور سینا روم
زمانی که در سینه مستور بود
ازان می که نه شور نه نور بود
الهی بانا نگه صافی کشند
نك سیر تند ار چه آدم دشند
بانا نگه مستند از بوی تو
ز خود پرده بستند بر روی تو
بخونین کفنهای نازك بدن
بنازك کفنهای خونین بدن
بلب تشنگان از تف عشق تو
نرفته ز جا در صف عشق تو

ز عشقت بخون آغشته‌اند
خروشان و نالان و سرگشته اند
الهی بشوریده حالان عشق
که لالان در دند و نالان عشق
الهی بآن رنده ... پاو دست
که مینا و ساغر هم در شکست
بآن پیر سرمست میخوارگان
که مستی فروشد به بیچاره‌گان
که یك جرعه زان باده‌ء کهنه سال
بتلخی دهد نفس را کو شمال
بجیران بجیران بده می بده
بیك جرعه رطل پیاپی بده
که یکباره از خویش بیرون شود
سزاوار بخت همایون شود

بحمدالله باتمام رسید وبخاتمت انجامید دیوان کردی
سالم جهة ارجمندی احمد آغا تحریر شد

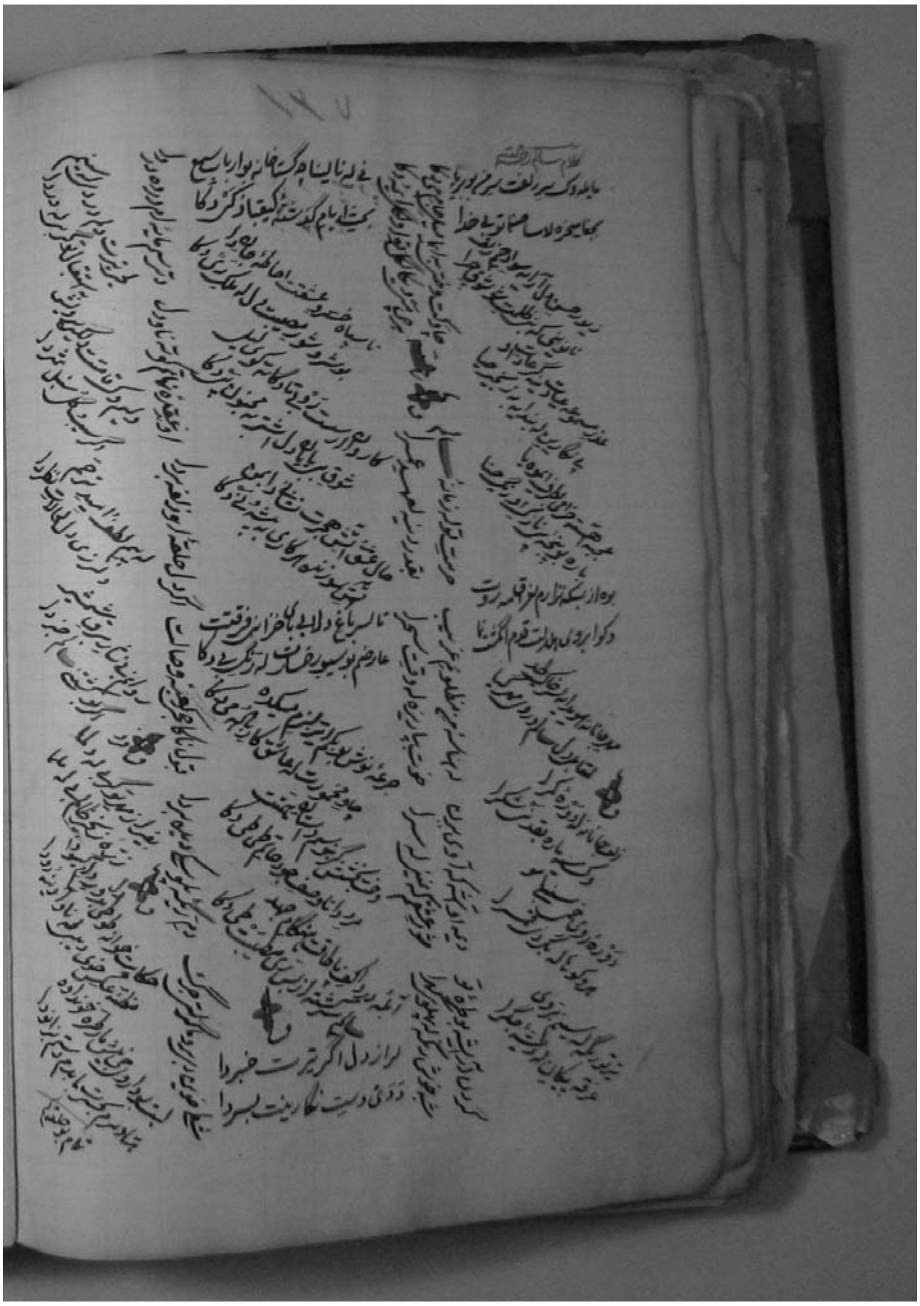

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

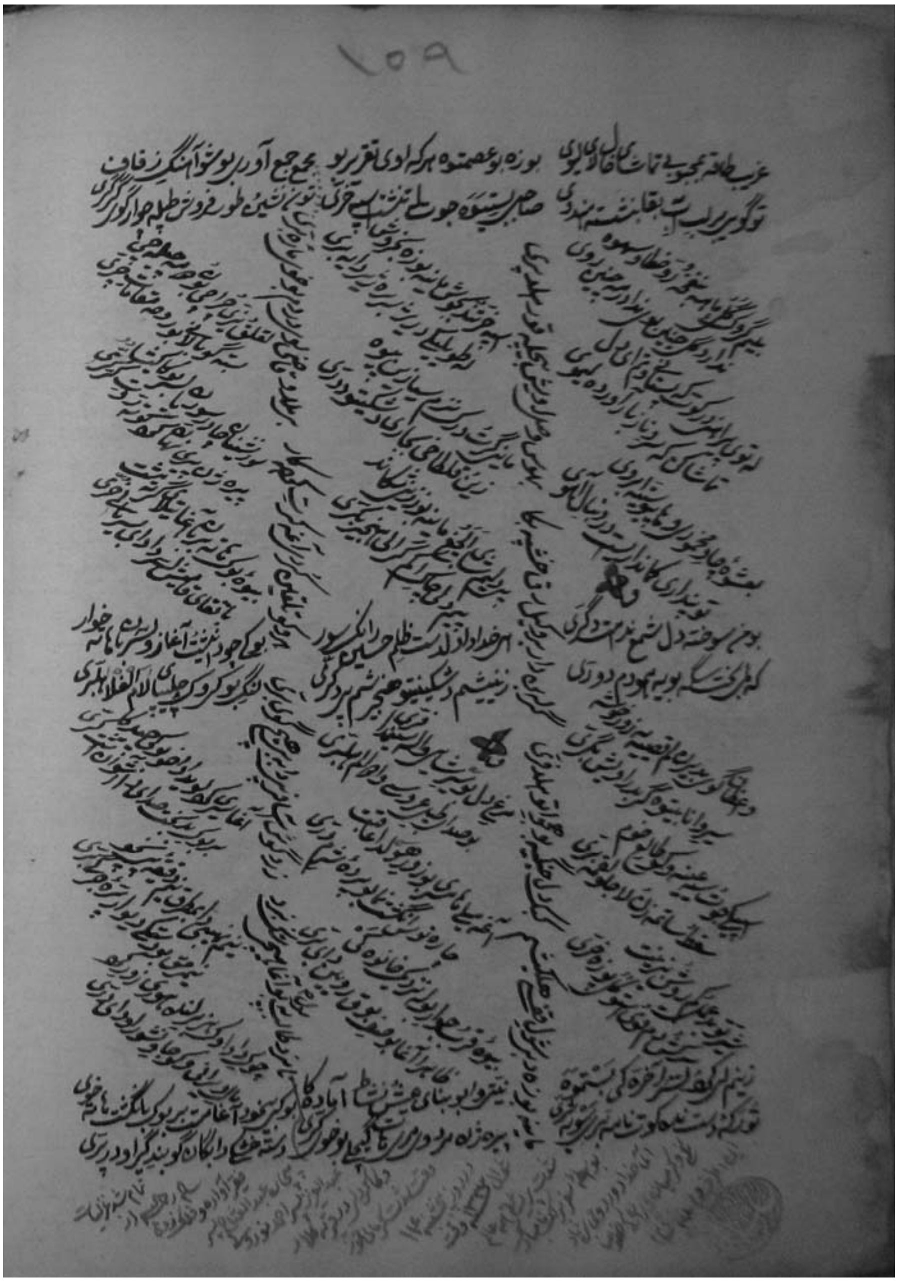

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

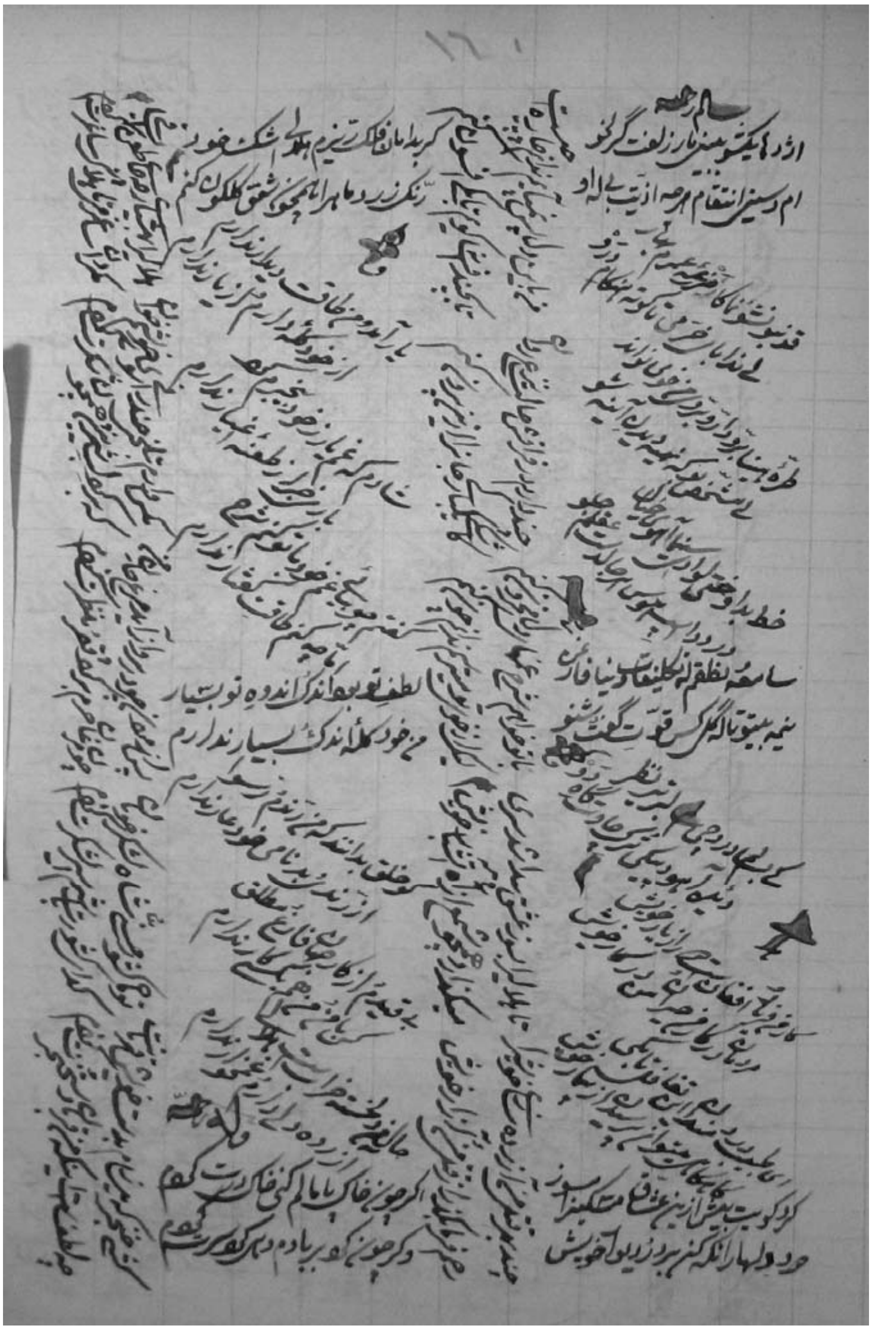

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

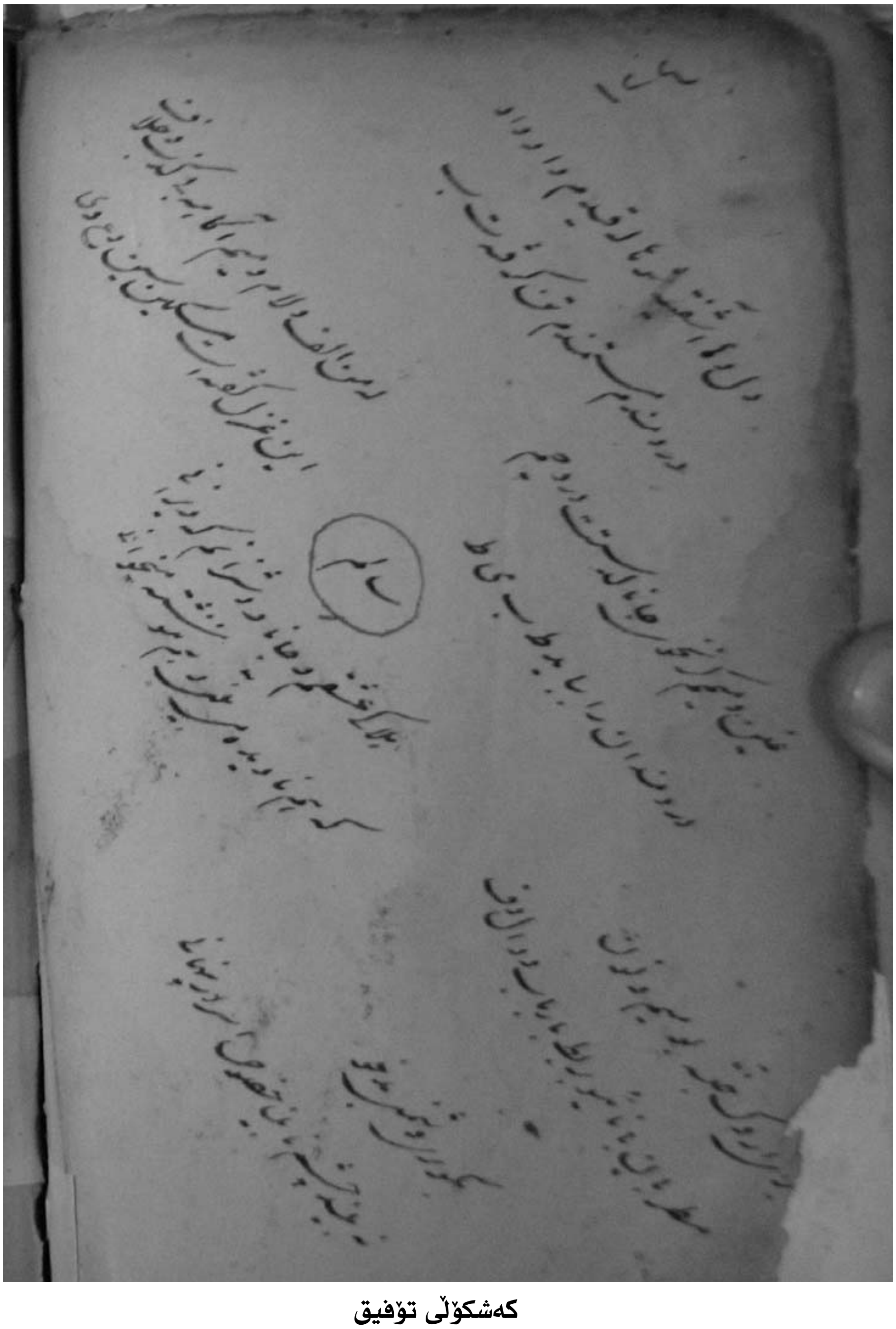

کەشکۆڵی تۆفیق

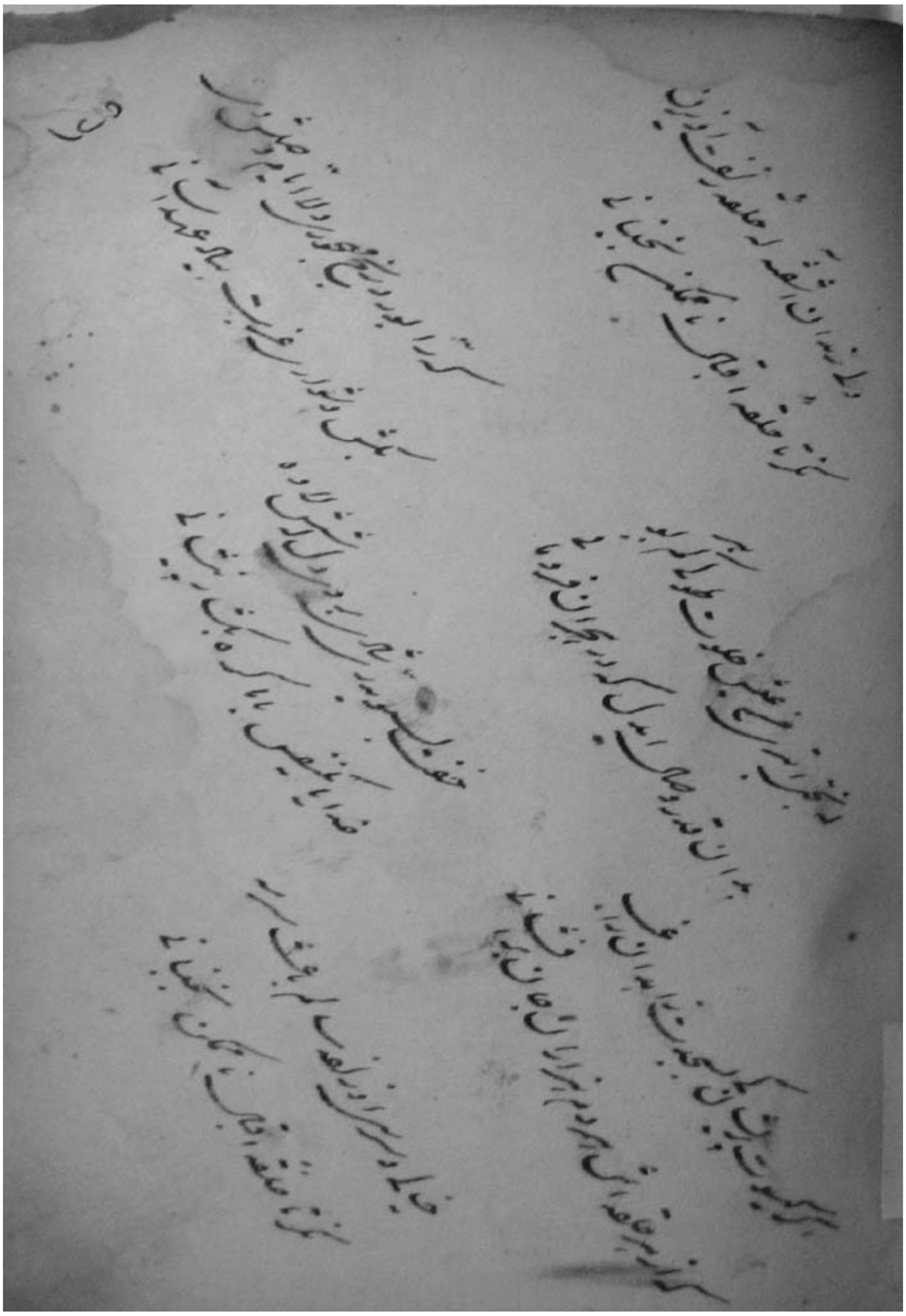

کەشکۆڵی تۆفیق

حوض پره له دیده‌یی هیبت منه لوی — لیلاوی دانه‌یا توه وکو سیلی شیوه‌تور

چاوی نخه له سبزه‌یی سیراب دائره — جی جلوه‌گاه چاوی منه نرمه بانه زور

ایستش کناری حوشه که جی بازیو کوشه که — یاری تیدایه یا خو بوته معرضی نفور

تو خدا فضاری دشت فقیکان ایسته کش — محشر شاله یا بوته چولی سلم تور

واصل بکه عبیر سلامم به حجره کم — جی ماده جی نماوه له هیوان طاق زور

زارم وکو هلالی نحیفم وکو خیال — آیا دکومه زار و بدله دا دکم خطور

او غاری یاره ایسته پر اغیاره یا نه خو — هر غاری یاره یا بوته غاری مار و مور

آیا مقام فرصته لم بنیه بی موه — یا مصلحت توقفه هتا یوم نفخ صور

سالم

حالی بکه به خفیه که ای یار سنگ دل — نالی له شوقی تو یه ده نیری سلام دور

در جواب

جانم فدای سرده‌کت ای باده‌که سحر — دری بیک متعدله حموراه پر خطر

ای مروحه جمالی مه آسای دلبران — دری شانه زن بکا کلی ترکان سیمبر

جاروکشی منازلی جانانی له خلوتا — فراشی روی فرشی بهاران له دشت در

حالش دده بدم له دمی خواب صبحدم — هم زلف قیره‌گونه و هم چهره‌یی قمر

و خشتطواف

وختێ طواف عارض دلبر شنوی یار — لغزش دخالە طرهٔ سرتا بە پێ کمر
احیاکن جمیع نباتات عالمی — رعناکشالە تربیت قامتی شجر
آب حیات آتش افسردهٔ دمت — تحریکی تو بە گرلە تنورا کە دیتە دەر
محنت اوندە زورە دلم هندە تنگ بوو — هەدری هناسەی تحرم هوری گرتە بر
همت کە چابگاتە بە اجرای مطلبم — لم سربروو وک بریدولە دری وکوتر
بوملکی شامە نامەمە سوی نالیە — هرحرفی اوە لە وضعی ولایت دداخبر
پرسیویە ظاهراً لە رفیقانی یک جهت — احوالی اهلی شار و رفیقانی سربسر
لوساوە حالم بە بەکش دربدر کران — نی دیوە کس بە جهرەیی کس جوهرو هنر
تابوبە جای مطلع خورشید بخت روم — سوتاگیاو تشنە و خوشکیدە بوو شجر
ناکن هوای هیچ گیاهی ذلیلانی شار — بریانە بس لە ناری غما پارهٔ جگر
سیوانی برە لە شخص ستمدیدە خوار و زور — هرقبر پر غمانە لە هرلا دکم نظر
جرترکە کانی رومە دزو دورخانقا — غافل هوولە جای مریدانی باخبر
او حوضە پردبوکە وکو چاوە کانی تو — تغیرە آوی وک دلی مردانی بێ خبر
او دشتە جای یاری یارانی حجرە بو — یک سرمقام رومیە هروک تەی سقر

کەشکۆڵی سەید محەمەد

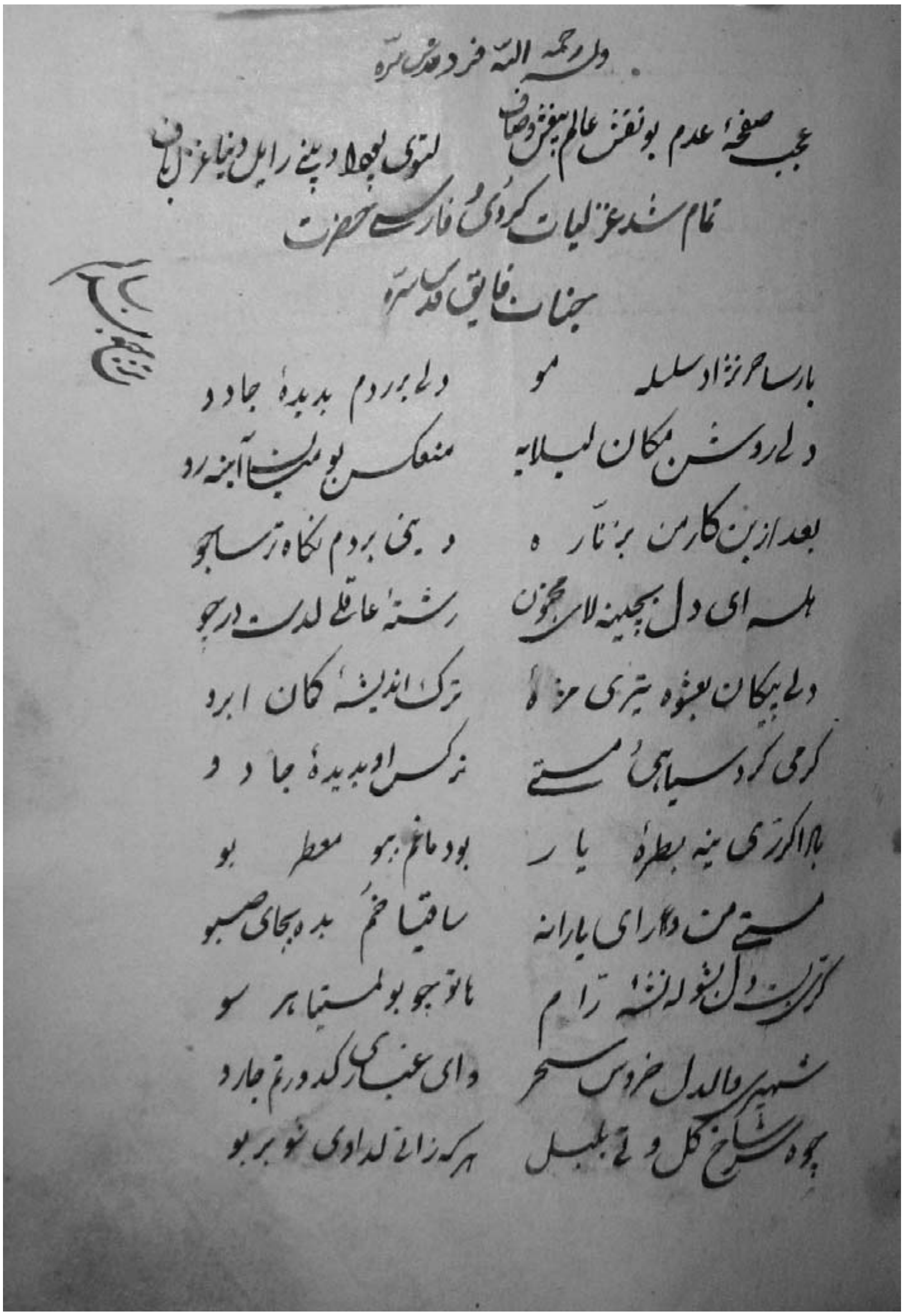
ولە رحمه الله قدس سره

عجب صفحهٔ عدم بو نقش عالم بیغش وصاف

تمام شد غزلیات کوردی و فارسی حضرت

جناب فایق قدس سره

بارسا حرزاد سلسلهٔ مو / دلی بردم بدیدهٔ جادو

دلی روشن مکان لیبلایه / منعکس بو منبا آینه رو

بعد ازین کار من برنا ره / دبی بردم نگاه ترسا جو

هله ای دل بچینه لای مجنون / رشتهٔ عاقلی لدست در چو

دلی بکان بعشوه تیری مژه / ترک اندیشه کان ابرو

کرمی کرد سیاهی مستی / نرگس او بدیدهٔ جادو

بار اگر ئی بینه بطرهٔ یار / بو دماغم بو معطر بو

مستی من دگرای یارانه / ساقیا خم بده بجای صبو

گرزن دل بتولە ئەنه رام / تا تو جو بولمستیا هر سو

شهری والدل خروس سحر / وای عنبر کد ورم جارد

بوه شاخ گل و بلبل / هر کە زانی لداوی تو بر بو

کەشکۆڵی نەناسراو

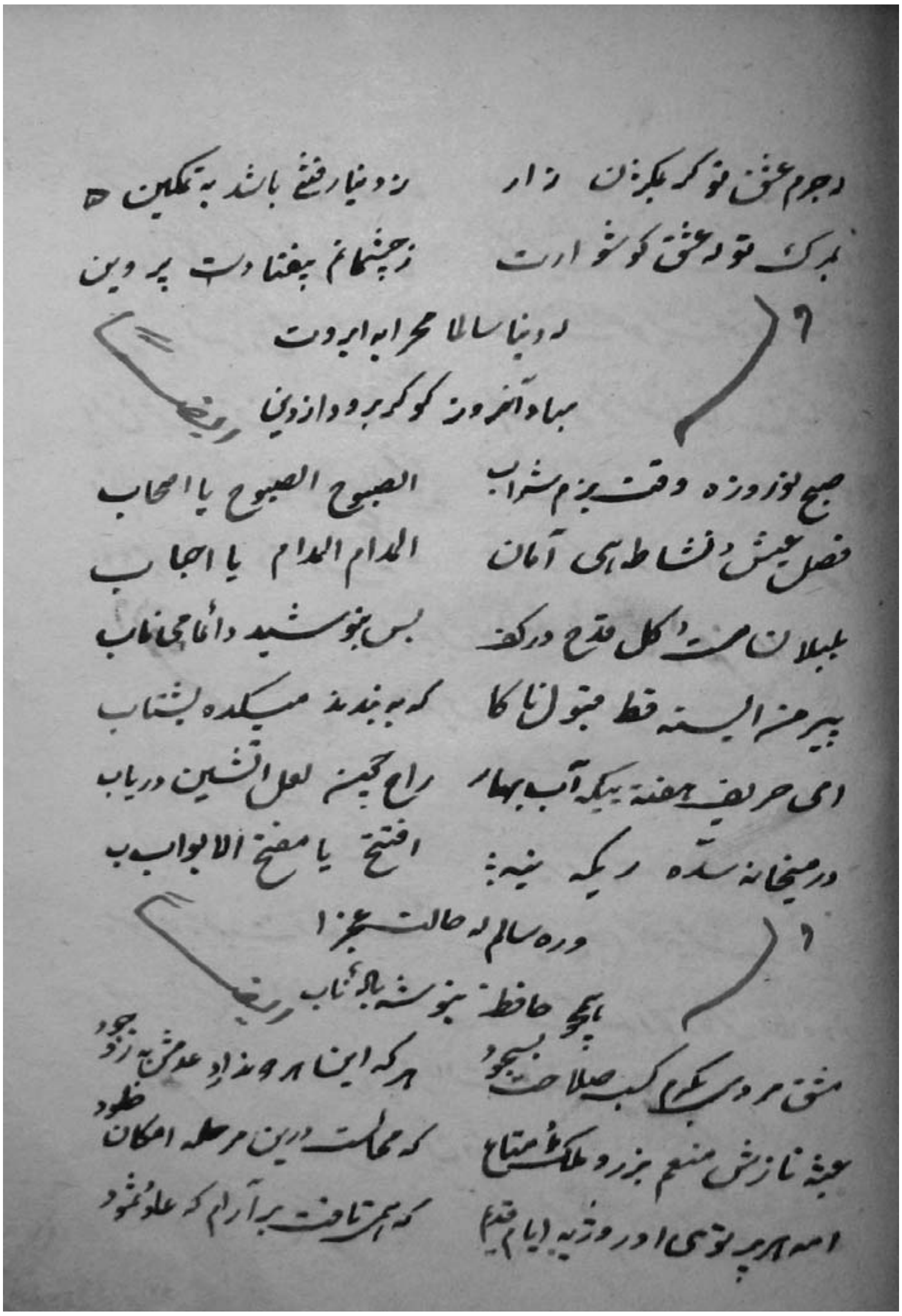

دجرم عشق تو کر بکرن زار ... زدنیا رفتنی باشد به تمکین

بر کت تو عشق کو شوارت ... زچشمانم پیغنادت پروین

ده دنیا سالا محرابا بردت

بباد آخر وز کو کر بر دو ازدین

صبح نوروزه وقت بزم شراب ... الصبوح الصبوح یا اصحاب

فصل عیش و نشاط هی آمان ... المدام المدام یا احباب

بلبلان مست و گل قدح در کف ... بس بنوشید دائما می ناب

پیر مغان امسال فقط قبول ناکا ... که ببندند میکده بشتاب

ای حریف هفته یکه آب بهار ... راح جیمن لعل آتشین دریاب

در میخانه بسته ریکه نیه ... افتح یا مفتح الابواب

وره سالم له حالت عجزا

بیچاره حافظ بنوشه باده ناب

منی مردی بکرم کسب صلاحت بسجود ... هر که این هر و بنداد عدمش به ز وجود

عشه نازش منعم بزرو ملک و متاع ... که محالست درین مرحله امکان خلود

اسه ارب توی ادروتیه ایام قدیم ... که بهمی تاخت بر آرام که علو نشود

کەشکۆڵی نەناسراو

٥٨

ورشام نه‌ته‌نها هه‌ر منم نالی اگر فرضا

هموو دنیا بخوی هشتی تو هر جوانی داماوی

وله ایضا

١١٥

ای خسته چاوی مست بو آهوی تتاری — دی بسته زلفت ها بو شیرانی شکاری

خندت بو شه باعثِ گریانی دمادم — برقه سبب جوششِ بارانی بهاری

سهم نگهت خستمی هتا توه رانکم — اگر بچیه و زلفت کیفاته به یاری

دل فرمو اگر بو شه نه‌دم سوزشی تو بم — اما له تجلی دی اثرِ وعدی یاری

ترسا له قدت رنگمه بارکی مانت — زلفت که هه‌ر درت لکم داوه بخواری

معشوقی زره عاجزِ نه‌بو دژمم ذرعم — کی تیک حوه صوفی کره بو نه‌تو غم یاری

هر یاریکه نالان گر و منگانه نالی

وله ایضا

کندومه دوالی چلم بوشی کنازی

١٢٦

خالی نه شماره زلفت له بلا ئی — حلقه شربانی بستوه هه‌ر نیکه بلائی

عاشق دلی ئی له دل آرام جدا بی — البت که دل آرام لوی بی دلی نائی

نقدِ دل و دین بو قدمت نیم بهائی — غیرانمه جان بخدا نیمه بهائی

حکم نیه جلبی دلی خوبانی بی جز و لو — نیم بیتو مه تسخیرِ ملائیک به تملائی

بواره خوشی رقصی دگل خرقه زرقی — حکمی نیه بم باپیه لم ارضه سمائی

ای شمع قبرشه له من سم که نگا ته — ادو گلی نفر که پریشانه بیائی

تا چا که تم بر له هوا سنه نالی

وک زنگله آوازه و ناله دلنائی

والسلام علی تابع الحق والهدی وصلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه الی ما شاء الله تمام شد دیوان نالی علیه الرحمه شب

چهارشنبه ششم شهر جمادی الثانی فی ١٣٢٤

هم دعاوطاق ...

کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی

٥٩

دیوان سالم رحمه الله

در جواب نامی فرخ — بسم الله الرحمن الرحیم وبه نستعین

(١)

جانم فدای سروکت ای بادهٔ سحر — وی پیکی مستعد بهموو راهی پر خطر
ای مروحهٔ جمالی مه آسای دلبران — وی شانه زن بکاکل ترکانی سیم بر
جاروکشی منازلی جانان له خلوتا — فراشی فرشی بهاران له دشت و در
مالش دهٔ بدم لهدم خواب جمع دم — هم زلفی قیره گونه و هم چهرهٔ قمر
باری بشنوی نسروکت انگبینی گز — گر توبه جنبشت بهم آغوشی نی شکر
دخت طوافی عارضی دلبر شنوی تو — لغزش دخا لطره لسر تا به پی کمر
گادینه خنده غنچه دمی بی وزیدنت — گر تو نبی درخت چمن نا گری ثمر
احیا کنی جمیع نباتاتی عالمی — رعنا گش به زینت تو قامتی شجر
آب حیات و آتش افسرده دمت — تحریکی تو به گر له تنورا که دیته در
منت اونده زوره دلم هینده تنگ بوه — دزده هناسه سحرم هوری گرته بر
منت که چابکانه بجرای مطلبم — لم ربزه وکو بزنه لوی بی وکو تتر
برملکی شام نامهٔ من سوی نالیه — هر حرفی اوله وضع ولایت دا خبر
بو سیو ظاهر اله رفیقانی یکجهت — احوالی اهل شارو رفیقانی سربسر
تو ساوه له حاکم باباک که در گران — نه دلوه کس له جهت کس جوهر و هنر
تا بو بیای مطلع خورشید بخت روم — سو تا گیره و تشنه و خشکیه بو ثمر
تا کن هوای هیچ گیاهی دلیر شهر — بریانه بس له نار غما پارهٔ جگر
خرگاه آهو ناله له ایام رومیان — تم دلوه وا بی له فرخ دا لب شکر
کیوان پره له شخص ستمدیده خوار و زور — هر قبری ترغمانه بهرلا دکه نظر
بی ترکمانی رومه درو زور خانقا — غافل هموله جای مریدان با خبر

کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی

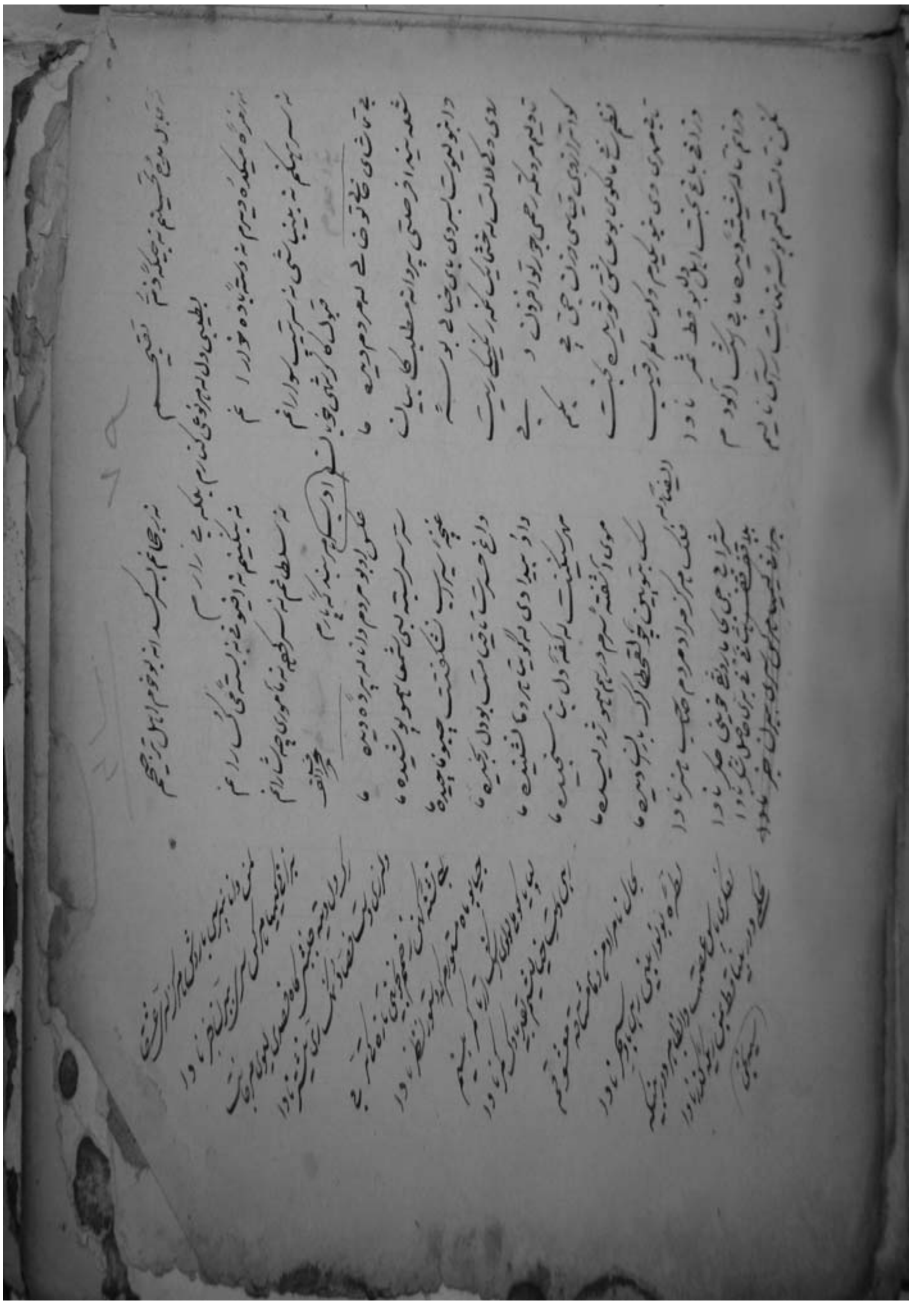

کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار

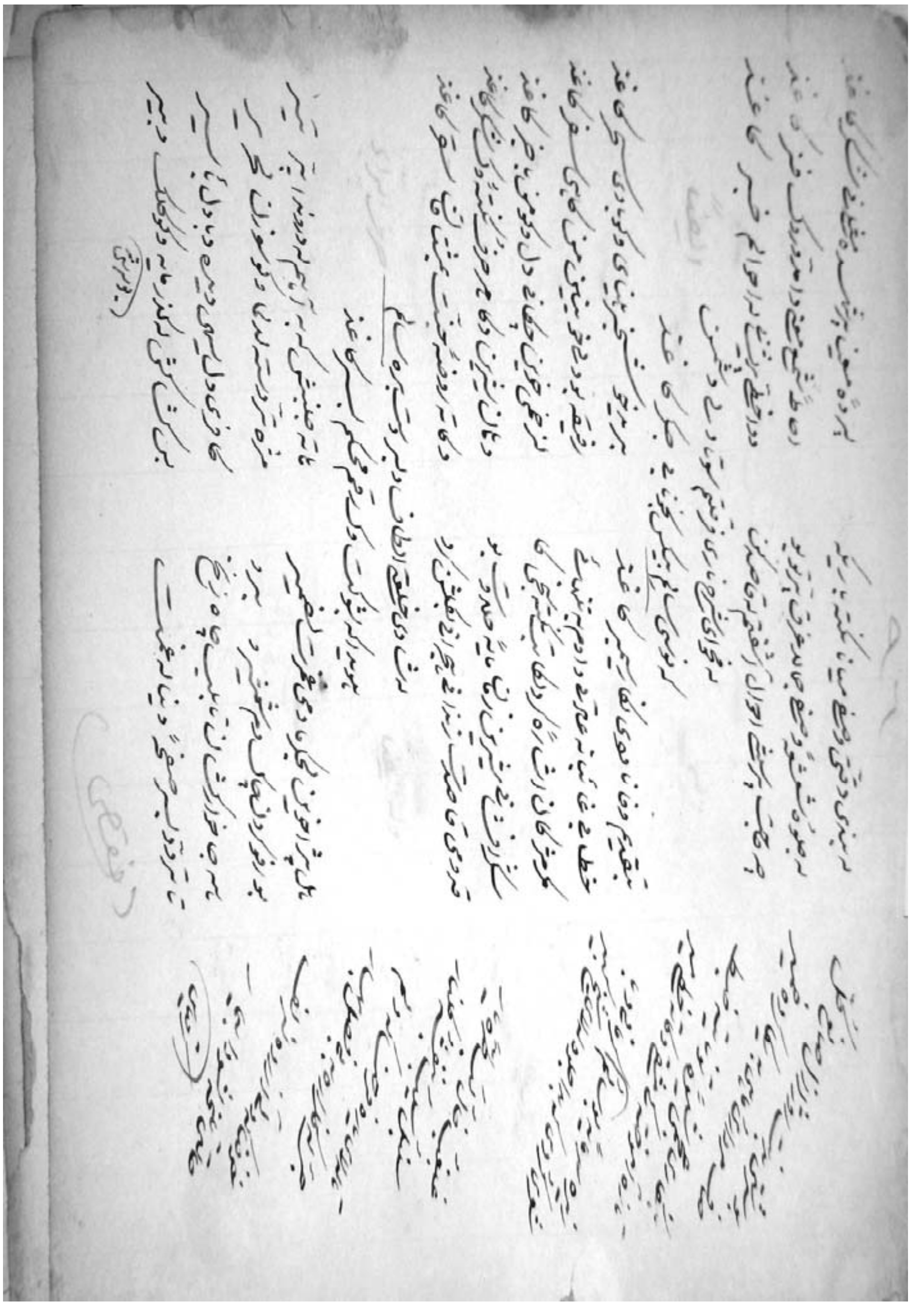

کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار

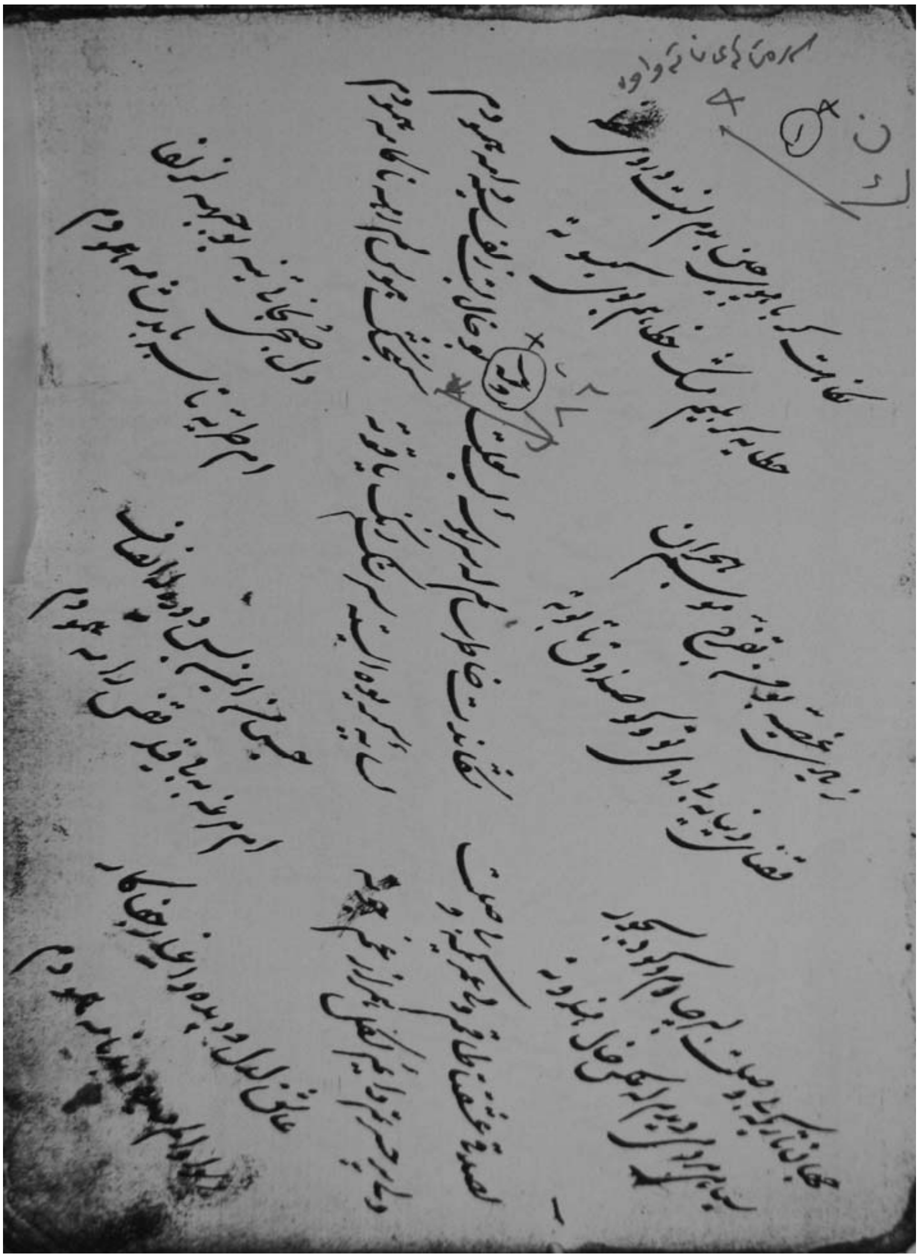

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

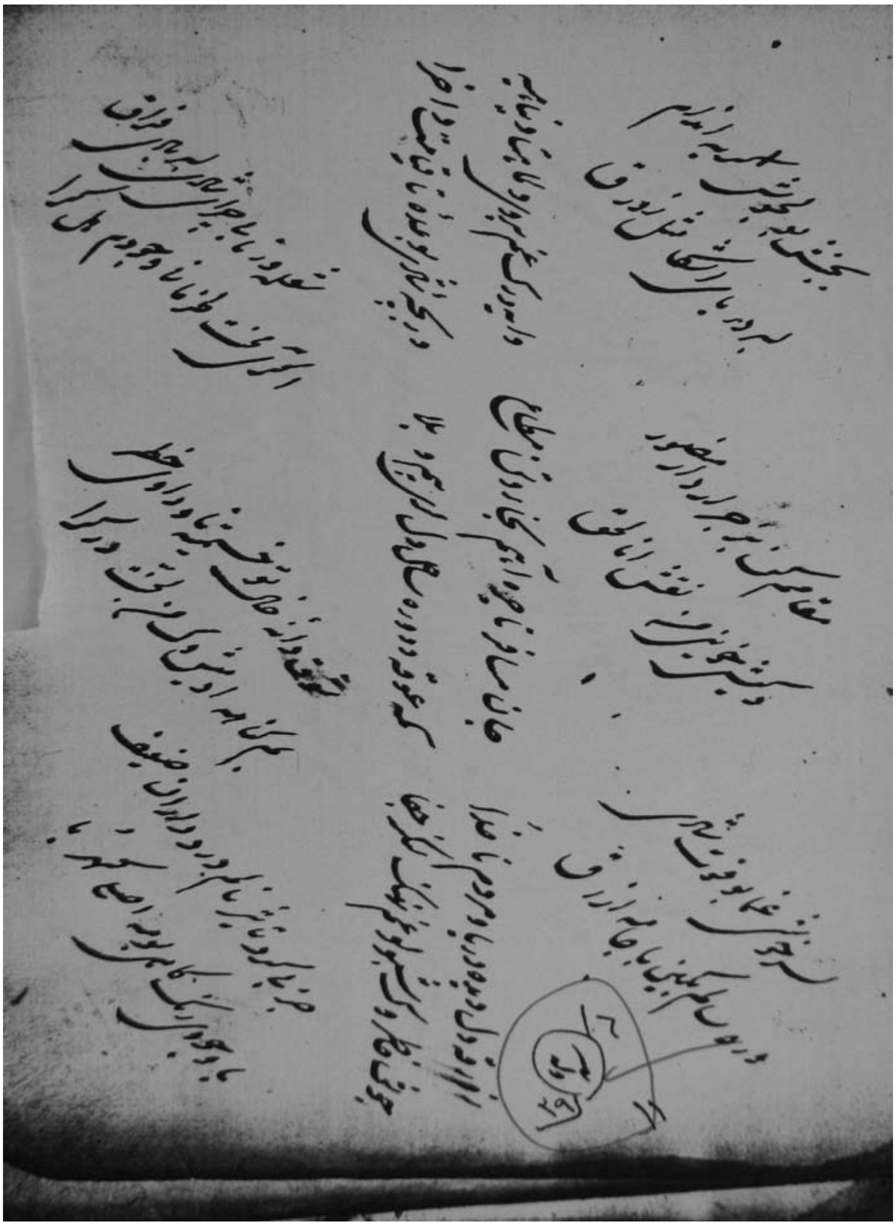

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

بابەت و سەرباسەکان.	لاپەڕە
١- پێشەکی	٣
٢- باسێکی دەستخەتەکە	٦
٣- کاری من بۆ ئەم دەستخەتە................................	٨
٤- هەندێك لە سەرچاوەکانی دیوانی سالم	١٠
٥- کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی	١٠
٦- کەشکۆڵی تۆفیق	١١
٧- کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی	١٢
٨- کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار	١٢
٩- کەشکۆڵی سەیید محەمەد	١٣
١٠- کەشکۆڵی نەناسراو	١٣
١١- مینای شکستە	١٤
١٢- هەجوییات	٢٨
١٣- بەیتە تاك و جووتە بڵاونەکراوەکان	٤٧
١٤- بەشی فارسی	٥١
١٥- وێنەی دەستخەتەکانی دیوانی سالم	٥٩

کتێبە چاپکراوەکانی

کۆڕی زانیاری کوردستان و ئەکادیمیای کوردی

کۆڕی زانیاری کوردستان :

١) فەرهەنگی زاراوە (عەرەبی ـ کوردی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٢، (١٤٢ لاپەڕە).

٢) کوردی تورکمانستان ـ مێژوو ـ ئەتنۆگرافیا ـ ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٣، (٢٥٨ لاپەڕە).

٣) زاراوەی یاسایی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٠ لاپەڕە).

٤) زاراوەی کارگێڕی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٧ لاپەڕە).

٥) من ینابیع الشعر الکلاسیکی الکردی،ج١، رشید فندی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢٤٠ لاپەڕە).

٦) ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٥٦ لاپەڕە).

٧) ڕێزمانی کەسی سێیەمی تاك، د.شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (١٥٩ لاپەڕە).

٨) چوارینێن خەیام، د. کامیران عالی بەدرخان، وەرگێڕانی لە لاتینییەوە د. عەبدوللا یاسین ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٩٤ لاپەڕە).

٩) شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، د. زەرێ یوسوپۆڤا، و : لە ڕوسییەوە د. کوردستان موکریانی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢١٦ لاپەڕە).

١٠) **العروض في الشعر الكردي، احمد هردي**، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢١٨ لاپەڕە).

١١) ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە ١٤٥٠ ـ ١٥٠٠، د. مەغدید سەپان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٨ لاپەڕە).

١٢) زاراوەی ڕاگەیاندن، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٠٨ لاپەڕە).

١٣) فەرهەنگی زاراوەگەلی ڕاگەیاندن (ئینگلیزی ـ کوردی ـ عەرەبی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٦٥ لاپەڕە).

١٤) ئەدەبی منداڵانی کورد ـ لێکۆڵینەوە ـ مێژووی سەرهەڵدان، حەمە کەریم هەورامی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٤٠٦ لاپەڕە).

١٥) گیرەکێن زمانێ کوردی، د. فازل عمر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٣٤ لاپەڕە).

١٦) ل دۆر ئەدەبێ کرمانجی ل سەد سالا نوزدێ و بیستێ زایینی، تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، هەولێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەڕە).

١٧) دەنگسازی و بڕگەسازی لە زمانی کوردیدا، د. شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،ساڵی ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەڕە).

١٨) هۆنراوەی بەرگری لەبەرهەمی چەند شاعیرێکی کرمانجی سەروودا ١٩٣٩ ـ ١٩٧٠، د. عبدالله یاسین عەلی ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٣٢٠ لاپەڕە).

١٩) یوسف و زولەیخا، حەکیم مەلا ساڵح، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٧ لاپەڕە).

٢٠) زمانی کوردان ـ چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆجی زمان، پ . د فریدریش موولێر ئەوانی تر، و : لە ئەڵمانییەوە د. حمید عزیز ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٩٢ لاپەڕە).

٢١) ڕێبەری بیبلۆگرافیە کوردییەکان ١٩٣٧ ـ ٢٠٠٥، شوان سلێمان یابە، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٠ لاپەڕە).

٢٢) فەرهەنگی گەورەی مـن . د. کوردستان موکریانی ، چاپی یەکەم، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ،(٨٠ لاپەڕە).

٢٣) دیوانی عەزیز ـ محەمەد عەلی قەرەداغی – هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠، (١٤٤ لاپەڕە).

٢٤) زاراوەگەلی کاروباری مین ـ جەمال جەلال حوسێن ـ دلێر سابیر ئیبراهیم – دەزگای گشتی هەرێم بۆ کاروباری مین، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٨٠ لاپەڕە).

٢٥) زاراوەی ڕاگەیاندن ـ کەمال غەمبار ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦، (٩٦ لاپەڕە).

٢٦) زاراوەی ئەدەبی ـ ئامادەکردنی: لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری کوردستان ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦، (٣٨٠ لاپەڕە).

٢٧) ئیندێکسی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد(١٩٧٣ ـ ٢٠٠٢) ـ شوان سلێمان یابە ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٢٤٠ لاپەڕە).

۲۸) The Historical Roots of the National Name of the Kurds ـ د. جەمال رەشید، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، سـاڵی ۲۰۰٦، (۱۰۷ لاپەڕە)

۲۹) فەرهەنگی کۆمەڵناسی ـ عوبێد خدر ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، سـاڵی ۲۰۰۷، (۸۳ لاپەڕە) .

۳۰) بزاڤی ڕزگاریخوازی نیشتیمانی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا (۱۸۸۰ ـ ۱۹۳۹ز) ـ د. سەعدی عوسمان هەروتی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (۱٥٥ لاپەڕە) .

۳۱) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی: حەسەن عەلی خانی گەڕووسی ، وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمەد حەمە باقی ـ چاپخانەی دەزگای ئـاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (۲۰٤ لاپەڕە) .

۳۲) شۆڕشی شێخ عوبەیـدوڵڵای نـەهری لـە بەڵگەنامـەی ئەرمەنیـدا ، نووسـینی : ئەسکەندەر غۆریانس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (۱۲۸ لاپەڕە).

۳۳) فەرهەنگی کوردی ـ فارسی، وەرگێڕانی لـە فارسـییەوە ـ محەمـەد حەمـە بـاقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (۱۱۲ لاپەڕە) .

۳٤) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی ئینگلیزی و ئەمریکی دا ـ نووسینی ـ وەدیع جوەیدە. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە ـ محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (۱۱٦ لاپەڕە) .

۳٥) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا، نووسینی : عـەلی خان گۆنەخان ئەفشار. وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷، (٤۲٦ لاپەڕە) .

۳٦) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی : عەلی ئەکبەر سەرهەنگ. وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمـەد حەمـە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۰۷. (لاپەڕە۱۹۲).

٣٧)   چەپکێك لە زاراوە گەلی کشتوکاڵ ـ ئامادەکردنی ـ حەمە ساڵح فەرهادی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٤٤ لاپەڕە) .
٣٨)   شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئێران دا. وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٧٠ لاپەڕە)
٣٩)   فەرهەنگی دیوانی شاعیران (نالی ، سالم ، کوردی) ، نووسینی ـ د. محەمەد نووری عارف، چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (١٠٠٠ لاپەڕە).
٤٠)   یەکەم فەرهەنگی تۆ ، وەرگێڕانی: د.کوردستان موکریانی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەڕە).
٤١)   ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین، نووسینی: حەمە کەریم هەورامی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٦٨ لاپەڕە).
٤٢) فەرهەنگی هەراشان، کۆکردنەوە و داڕشتنی: کۆمەڵێك مامۆستا، چاپخانەی دەزگای ئاراس ، هەولێر،   ساڵی ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەڕە).

<u>ئەکادیمیای کوردی :</u>

٤٣) ئەلبوومی کەشکۆڵ ،ب ١، دانراوی: محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).
٤٤) الأدب الشفاهي الكُردي ، علي الجزيري ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٠ لاپەڕە).
٤٥) بەرکولێکی زاراوە سازیی کوردی، ئامادەکردنی : جەمال عەبدول، دووەم چاپ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپەڕە).
٤٦) دیوانی قاصد، ساغکردنەوەی : شوکر مستەفا و رەحیم سورخی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).

٤٧) چەند لێكۆڵینەوەیەك دەربارەی مێژووی كورد لە سەدەكانی ناوەڕاستدا، نووسینی: دكتۆر زرار سدیق تۆفیق ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).

٤٨) كیمیای ژەهری دەستكرد. نووسینی: پ.د. عەزیز ئەحمەد ئەمین ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).

٤٩) ڕۆڵی سەربازیی كورد لە دەوڵەت و میرنشینە ناكوردیەكان لە سەردەمی عەبباسیدا، نووسینی: مەهدی عوسمان حسێن هەروتی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٦٨ لاپەڕە).

٥٠) دور نواب السليمانية في المجلس النيابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، دانانی : سالار عبدالكريم فندي الدوسكي، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپەڕە).

٥١) عبدالله گۆران، رائداً لحركة تجديد الشعر الكوردي، دانانی: كەمال غەمبار چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٢٠ لاپەڕە).

٥٢) وثائق بريطانية عن تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٧ ، دانانی: د.عبدالفتاح علي البوتاني، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٦٨ لاپەڕە).

٥٣) ساڵنامەی ئەكادیمیای كوردی ، ئامادەكردنی : پرۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین . چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٦ لاپەڕە).

٥٤) مەمێ و زینێ ، ئامادەكردنی : جاسمێ جەلیل ، دوكتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ خستوویەتییە سەر نووسینی كوردیی عیراق و پێشەكیی بۆ نووسیوە و لێی كۆڵیوەتەوە ، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەڕە).

٥٥) هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێكۆڵینەوەی (دیوانی سالم) دا، ئامادەكردنی : محەمەدعەلی قەرەداغی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٠ لاپەڕە).